

Κείμενα Παιδείας

Αρ. 10 (2025)

**Αναμόρφωση και Επανάταξη: η Αποκατάσταση
Ανηλίκων σε Ελλάδα, Αγγλία και Αμερική την
περίοδο 1946-1952**

Μαρία Καπκίδη

doi: [10.12681/keimena-paideias.39454](https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.39454)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καπκίδη Μ. (2025). Αναμόρφωση και Επανάταξη: η Αποκατάσταση Ανηλίκων σε Ελλάδα, Αγγλία και Αμερική την περίοδο 1946-1952 . *Κείμενα Παιδείας*, (10), 53–83. <https://doi.org/10.12681/keimena-paideias.39454>

Αναμόρφωση και επανένταξη: η αποκατάσταση ανηλίκων σε Ελλάδα, Αγγλία και Αμερική την περίοδο 1945-1952

Καγκίδη Μαρία

Διδάκτωρ Τμήματος Μουσικών Σπουδών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Email: marykapkidi@gmail.com

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά την εξέλιξη της αποκατάστασης ανηλίκων στην Ελλάδα, την Αγγλία και την Αμερική κατά την κρίσιμη περίοδο 1946-1952, κυρίως μέσα από το ενορατικό ταξίδι και τις παρατηρήσεις του Ηλία Μπογδανόπουλου. Στο πλαίσιο της ανασυγκρότησης και της κοινωνικής αλλαγής μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Μπογδανόπουλος ξεκίνησε μια ερευνητική αποστολή για να μελετήσει διάφορα ιδρύματα αποκατάστασης ανηλίκων. Οι συναντήσεις και οι γνώσεις του ρίχνουν φως στις αρχές και τις πρακτικές της αποκατάστασης των νέων κατά τη διάρκεια αυτής της εποχής. Οι λεπτομερείς παρατηρήσεις του αποκάλυψαν κοινά χαρακτηριστικά, όπως η συμμετοχή επαγγελματιών ψυχικής υγείας, οι εξατομικευμένες αξιολογήσεις, ο ρόλος των ιερέων και η κοινή δέσμευση για αποκατάσταση και ενσωμάτωση στην κοινότητα.

Λέξεις κλειδιά: Αποκατάσταση ανηλίκων, Κοινωνική επανένταξη, Σωφρονισμός, Διαπολιτισμική ανάλυση, Κοινωνική πολιτική

Abstract

This study explores the development of juvenile rehabilitation in Greece and the United States during the critical period of 1946-1952, primarily through the insightful journey and observations of Elias Bogdanopoulos. Within the context of post-World War II reconstruction and social change, Bogdanopoulos embarked on a research mission to study various juvenile rehabilitation institutions. His encounters and insights shed light on the principles and practices of youth rehabilitation during this era. His detailed observations revealed common characteristics, such as the involvement of mental health professionals, individualized assessments, the role of clergy, and a shared commitment to rehabilitation and community reintegration.

Key words: Juvenile rehabilitation, Social reintegration, Correctional practices, Cross-cultural analysis, Social policy

© 2025, Μαρία Καγκίδη

Εισαγωγή

Τα χρόνια που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έγιναν μάρτυρες σημαντικών αλλαγών στα κοινωνικά πρότυπα, τη διακυβέρνηση και τη μεταχείριση των παραβατικών νέων. Η περίοδος αυτή σηματοδότησε μια κρίσιμη καμπή στην εξέλιξη της αποκατάστασης ανηλίκων τόσο στην Ελλάδα και την Αγγλία όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε αυτό το σκηνικό της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης, της αλλαγής της κοινωνικής δυναμικής και της αυξανόμενης αναγνώρισης της

ανάγκης για ανθρώπινες και αποτελεσματικές προσεγγίσεις της δικαιοσύνης ανηλίκων, ο Ηλίας Μπογδανόπουλος αναδείχθηκε ως μια πρωτοποριακή φυσιογνωμία του οποίου το ταξίδι και οι γνώσεις θα άφηναν ανεξίτηλο σημάδι στον τομέα της νεολαίας.

Στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα, όπως πολλά έθνη, αντιμετώπισε τις προκλήσεις ανοικοδόμησης της κοινωνίας της. Μεταξύ των μυριάδων θεμάτων που αντιμετώπισε η χώρα, εξέχουσα θέση στην ημερήσια διάταξη κατέλαβε η μεταρρύθμιση και η αποκατάσταση των μη προνομιούχων νέων. Ταυτόχρονα, στις Ηνωμένες Πολιτείες, η αναζήτηση αποτελεσματικών μεθόδων για τη μεταρρύθμιση και την επανένταξη βρισκόταν επίσης σε μεταμόρφωση. Τα μεταπολεμικά χρόνια επέφεραν μια επανεξέταση των τιμωρητικών προσεγγίσεων υπέρ πιο συμπονετικών και αποκαταστατικών στρατηγικών¹.

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο ο Ηλίας Μπογδανόπουλος ξεκίνησε μια ερευνητική αποστολή από το 1946 έως το 1952. Αφοσιωμένος μελετητής και παρατηρητής, διερεύνησε τις αρχές και τις πρακτικές που στήριζαν αυτούς τους θεσμούς και συγκέντρωσε πληροφορίες και γνώσεις με απώτερο σκοπό τον παραδειγματισμό και την εφαρμογή τους στο ελληνικό πλαίσιο. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρέχει μια λεπτή κατανόηση των πρακτικών αποκατάστασης ανηλίκων προσφέροντας γνώσεις για τα κοινά σημεία, τις ανισότητες και τις δυνατότητες μετασχηματισμού αυτών των συστημάτων μέσω της δευτερογενούς ανάλυσης των τεκμηρίων που εντοπίζονται στο αρχείο της Οικογένειας Μπογδανόπουλου.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, η παρούσα εργασία δομείται ως εξής: αρχικά, καθορίζεται το ιστορικό πλαίσιο της αποκατάστασης ανηλίκων τόσο στην Ελλάδα όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στη συνέχεια παρουσιάζεται ο Ηλίας Μπογδανόπουλος, ο οραματιστής ερευνητής του οποίου τα ταξίδια αποτελούν το επίκεντρο αυτής της μελέτης. Ακολούθως, παρέχεται μια ολοκληρωμένη ανάλυση του σκοπού και της δομής που καθοδηγεί την εξερεύνηση των πρακτικών αποκατάστασης ανηλίκων κατά τη διάρκεια αυτής της μεταμορφωτικής εποχής.

Εμβαθύνοντας στις εμπειρίες, τις παρατηρήσεις και τις πεποιθήσεις του Ηλία Μπογδανόπουλου, αυτή η μελέτη προσπαθεί να ρίξει φως στον βαθύ αντίκτυπο των συμπονετικών και αποκαταστατικών προσεγγίσεων στη δικαιοσύνη ανηλίκων - μια κληρονομιά που συνεχίζει να αντηχεί τόσο στα ελληνικά όσο και στα αμερικανικά συστήματα αποκατάστασης νέων. Το περιεχόμενο που διαπραγματεύεται διασταυρώνεται με πολλά ακαδημαϊκά πεδία, όπως Ιστορία, Κοινωνιολογία και Κοινωνική εργασία, Εκπαίδευση και Παιδαγωγική, Συγκριτικές Διεθνείς Σπουδές και Λαογραφία.

Ιστορικό πλαίσιο Αποκατάστασης Ανηλίκων

Επισκόπηση της δικαιοσύνης ανηλίκων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τόσο η Ελλάδα και η Αγγλία όσο και οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπισαν τις προκλήσεις της νεανικής παραβατικότητας. Στην Ελλάδα, το σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων βρισκόταν στα αρχικά του στάδια, χαρακτηριζόμενο από έλλειψη τέτοιων εξειδικευμένων ιδρυμάτων. Αυτό το κενό σήμαινε ότι οι ανήλικοι συχνά υποβάλλονταν σε επεξεργασία μέσω του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης ενηλίκων, μια πρακτική που δεν ευνοούσε

¹ Μια προτεινόμενη βιβλιογραφία από ακαδημαϊκές πηγές και ιστορικές αναφορές που μπορούν να παρέχουν μια ισχυρή βάση για το πλαίσιο και το υπόβαθρο της αποκατάστασης ανηλίκων στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι η εξής: (Anthony, 1977)· (Feld, 1999)· (Κυριακίδου, 2018).

την αντιμετώπιση των μοναδικών αναπτυξιακών, ψυχολογικών και κοινωνικών αναγκών των νεαρότερων ατόμων.

Η εξάρτηση από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ενηλίκων οδήγησε αναπόφευκτα σε μια πιο τιμωρητική προσέγγιση έναντι των ανήλικων παραβατών. Τέτοια μέτρα συχνά απέτυχαν να αναγνωρίσουν τις δυνατότητες αποκατάστασης και ανάπτυξης σε νεαρά άτομα, οδηγώντας δυνητικά σε υποτροπή και συνεχιζόμενη αντικοινωνική συμπεριφορά. Η ελληνική προσέγγιση κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου αντανακλούσε επίσης ευρύτερες κοινωνικές στάσεις απέναντι στη νεολαία και το έγκλημα. Υπήρχε πιθανότητα έλλειψη συνειδητοποίησης ή εκτίμησης για τη διακριτή φύση της νεανικής παραβατικότητας, η οποία απαιτεί διαφορετικές παρεμβάσεις από την εγκληματικότητα των ενηλίκων (Maniadaki, Kakouros, & Karaba, 2009).

Στην Αγγλία, οι απαρχές του συστήματος δικαιοσύνης ανηλίκων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές της Βικτωριανής και Εδουαρδιανής Εποχής. Το “Juvenile Offenders Act” του 1847 είχε ήδη ανοίξει τον δρόμο για τη διακριτή μεταχείριση ανηλίκων από τους ενήλικες στα δικαστήρια (Muncie, 2004), ενώ το “Industrial Schools Act” του 1857 έθεσε τις βάσεις για την απομάκρυνση παιδιών από εγκληματικό περιβάλλον μέσω εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Παρόλα αυτά, η προσέγγιση παρέμενε κυρίως σωφρονιστική, με έμφαση στην πειθαρχία και τον περιορισμό.

Με την ψήφιση του Children Act του 1908, που θεωρείται ο ακρογωνιαίος λίθος της σύγχρονης δικαιοσύνης ανηλίκων, εισήχθησαν προοδευτικά μέτρα (Harris, 2004). Ο νόμος καθιέρωσε τα πρώτα δικαστήρια ανηλίκων (juvenile courts), διασφαλίζοντας ότι τα παιδιά δεν θα δικάζονταν πλέον στα ίδια δικαστήρια με τους ενήλικες. Επίσης, περιόρισε τη φυλάκιση των ανηλίκων σε φυλακές ενηλίκων και προώθησε την ίδρυση αναμορφωτηρίων (reformatories) και σχολείων εκπαίδευσης (industrial schools), τα οποία προσέφεραν ένα μείγμα πειθαρχίας και βασικής εκπαίδευσης.

Η φιλοσοφία πίσω από αυτές τις μεταρρυθμίσεις επηρεάστηκε από το κίνημα της «κοινωνικής καθοδήγησης» και την αναδυόμενη κατανόηση της παιδικής ανάπτυξης (Hendrick & Welfare, 2003). Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών και των υποστηρικτών της παιδικής προστασίας, όπως η Eglantyne Jebb, ιδρύτρια της “Save the Children”, ήταν καθοριστικός στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι η νεανική παραβατικότητα ήταν αποτέλεσμα κοινωνικών και οικογενειακών συνθηκών και όχι εγγενών χαρακτηριστικών του παιδιού.

Παρά αυτές τις εξελίξεις, η πρακτική εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων στην Αγγλία δεν ήταν πάντοτε αποτελεσματική. Τα αναμορφωτήρια συχνά επικεντρώνονταν στην πειθαρχία εις βάρος της εκπαίδευσης, ενώ τα δικαστήρια ανηλίκων ήταν αργά στην πλήρη εφαρμογή των νέων κατευθυντήριων γραμμών. Ωστόσο, ο νόμος του Children Act του 1908² σηματοδότησε μια σημαντική στροφή στη στάση της κοινωνίας απέναντι στα παιδιά και τη δικαιοσύνη ανηλίκων.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, το κίνημα για τη σωτηρία παιδιών στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής ήταν μια απάντηση στην αυξανόμενη ορατότητα των νέων στο αστικό έγκλημα. Ενώ στόχευε να προστατεύσει τα παιδιά από το σύστημα των φυλακών ενηλίκων, οι μέθοδοί του εξακολουθούσαν να επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από μια σωφρονιστική νοοτροπία. Η ίδρυση αναμορφωτηρίων και σωφρονιστικών εγκαταστάσεων για ανηλίκους ήταν ένα βήμα μακριά από τις φυλακές ενηλίκων, αλλά αυτά τα ιδρύματα έδιναν συχνά έμφαση στην πειθαρχία και τον περιορισμό έναντι της εκπαίδευσης και της αποκατάστασης. Παρά την κυριαρχία των σωφρονιστικών προσεγγίσεων, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ ήταν εμφανής η αρχή προς μια πιο αποκαταστατική προσέγγιση.

² https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/8/67/pdfs/ukpga_19080067_en.pdf

Αυτή η αλλαγή επηρεάστηκε από τις αναδυόμενες ψυχολογικές θεωρίες και την αυξανόμενη κατανόηση της παιδικής ανάπτυξης, η οποία άρχισε να αμφισβητεί την αντίληψη ότι τα τιμωρητικά μέτρα ήταν η πιο αποτελεσματική απάντηση στην παραβατικότητα των ανηλίκων.

Εν μέσω αυξανόμενων ανησυχιών σχετικά με την αποτελεσματικότητα και την ηθική των σωφρονιστικών μέτρων για ανήλικους παραβάτες, στις αρχές του 20^{ού} αιώνα εμφανίστηκαν επίσης προοδευτικές προσεγγίσεις. Αξιοσημείωτες προσωπικότητες όπως η κοινωνική μεταρρυθμίστρια Jane Addams (Addams, 1912), και ο δικαστής Ben Lindsey (1869-1943)³, γνωστός για την υπεράσπισή του στα δικαστικά συστήματα ανηλίκων, υποστήριξαν μια πιο συμπονετική και αποκαταστατική προσέγγιση (Mack, 1909). Οι προσπάθειές τους συνέβαλαν στην ίδρυση του πρώτου δικαστηρίου ανηλίκων στο Σικάγο το 1899, το οποίο σηματοδότησε μια σημαντική στροφή προς τη διαφορετική μεταχείριση των νεαρών παραβατών.

Η ευρύτερη Προοδευτική Εποχή, που χαρακτηρίστηκε από προσπάθειες αντιμετώπισης κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη δικαιοσύνη των ανηλίκων. Υπήρχε μια αυξανόμενη πεποίθηση ότι η κοινωνία είχε την ευθύνη να αποτρέψει την νεανική εγκληματικότητα παρέχοντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης στην πόλη, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές υπηρεσίες (Tanenhaus, 2004).

Στην Ελλάδα, οι αρχές του 20^{ού} αιώνα έθεσαν τις βάσεις για μεταρρυθμίσεις στο σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων. Επηρεασμένη από τα ευρωπαϊκά μοντέλα και τις εξελισσόμενες κοινωνικές συμπεριφορές, έγινε ολόένα και μεγαλύτερη αναγνώριση της ανάγκης για εξειδικευμένα ιδρύματα. Ωστόσο, η πρακτική εφαρμογή αυτών των μεταρρυθμίσεων υστερούσε σε σχέση με την εξελισσόμενη φιλοσοφία (Artinopoulou, 2011). Τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ελλάδα άρχισαν να ασπάζονται την ιδέα ότι οι ανήλικοι θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται διαφορετικά από τους ενήλικες. Υπήρξε μια κοινή κατανόηση της σημασίας της αποκατάστασης, της εκπαίδευσης και των δυνατοτήτων για μεταρρύθμιση στη νεολαία. Η ταχύτητα και ο τρόπος εφαρμογής αυτών των προοδευτικών προσεγγίσεων διέφεραν σημαντικά. Οι ΗΠΑ είδαν πιο γρήγορες θεσμικές αλλαγές με τη δημιουργία δικαστηρίων ανηλίκων και ειδικών εγκαταστάσεων. Αντίθετα, ο μετασχηματισμός της Ελλάδας ήταν σταδιακός, με καθυστέρηση μεταξύ της αναγνώρισης της ανάγκης για μεταρρύθμιση και της πραγματικής εφαρμογής της.

Οι διαφορές στην εφαρμογή μπορούν επίσης να αποδοθούν στα διαφορετικά κοινωνικοπολιτικά πλαίσια. Οι ΗΠΑ, εν μέσω της Προοδευτικής Εποχής τους, είχαν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τέτοιες μεταρρυθμίσεις, υποστηριζόμενες από ισχυρούς υποστηρικτές. Η Ελλάδα, ανακάμπτοντας από τις επιπτώσεις του πολέμου και αντιμετωπίζοντας διάφορες κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις, δυσκολεύτηκε να μεταφράσει γρήγορα τις προοδευτικές ιδέες στην πράξη.

Ο ρόλος των Ιδρυμάτων Αποκατάστασης Ανηλίκων

Η έννοια των ιδρυμάτων αποκατάστασης ανηλίκων άρχισε να αποκτά εξέχουσα θέση, αντανakλώντας μια στροφή προς πιο ανθρώπινες και εξατομικευμένες προσεγγίσεις. Αυτά τα ιδρύματα σχεδιάστηκαν για να παρέχουν ένα δομημένο περιβάλλον, εστιάζοντας στην εκπαίδευση και τη συμβουλευτική, την επαγγελματική κατάρτιση και την ηθική ανάπτυξη με απώτερο στόχο την επανένταξή τους στην κοινωνία ως υπεύθυνοι πολίτες (Snyder & Sickmund, 2006). Στην Ελλάδα των αρχών του 20^{ού} αιώνα η ιδέα της παροχής ενός εξειδικευμένου περιβάλλοντος για νεαρούς

³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Benjamin Barr Lindsey (1869-1943), βλ. <https://history.denverlibrary.org/colorado-biographies/judge-benjamin-barr-lindsey-1869-1943>, τελευταία προσπέλαση 12/11/2024.

παραβάτες που έδινε έμφαση στην αποκατάσταση και την επανένταξη κέρδισε την έλξη, αντιμετώπισε όμως πρακτικές προκλήσεις και περιορισμούς πόρων (Cheliotis, 2013).

Το οδοιπορικό του Ηλία Μπογδανόπουλου (1946-1952)

Στις αρχές της δεκαετίας του 1940, ο Ηλίας Μπογδανόπουλος εργαζόταν ως δικηγόρος στις σωφρονιστικές φυλακές ανηλίκων της Πάτρας. Στο ιδióγραφο *Βιβλίο Συμβάντων* του για την κατάσταση στο ίδρυμα της Πάτρας το 1945, αναφέρει τα εξής:

Φεβρουάριος 25, 1945

Κατόπιν προφορικής παρακλήσεως προσήλθεν εις τὸ Ἴδρυμα ὁ ἐθελοντὴς ἐν τῇ προστασίᾳ του Ἐρ. Σταυροῦ, ἄγγλος κ. Bert Boast, ἀρχηγὸς προσκοπικοῦ σώματος στὴν ἱερὰ αὐτοῦ πατρίδα, ἐκλιπὼν ἐνταῦθα ὑποκρισίαν κλιβανιστοῦ καὶ ἐκλιβάνισεν τὰ ἐνδύματα καὶ κλινοστρώματα καὶ σκεπάσματα τῶν κρατουμένων. Ἐπίσης, δι' εἰδικοῦ φλογοβόλου μηχανήματος, προέβη εἰς τὴν καταστροφὴν ἀπάντων τῶν ἐπιβλαβῶν ζωϊκῶν (κοριῶν κ.λπ.) ποὺ ὑπῆρχαν στὶς σχισμὲς τῶν θαλάμων. Στὴν ὑπηρεσία αὐτὴ βοήθησαν ἱερεῖς, δύο Ἕλληνες ἐθελοντὲς καὶ τρόφιμοι τοῦ ἰδρύματος.

Μάρτιος 5, 1945

Προσῆλθεν ὁ αὐτὸς ἄγγλος κ. Bert Boast καὶ ἀπασχολήθηκε ἐπὶ ὄραν διδάσκων τοὺς τροφίμους διάφορα παιχνίδια, γιὰ νὰ ψυχαγωγηθοῦν καὶ παρέχεται οὕτω θέμα συζητήσεως γι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὰ παιδιά διέκοψαν τὴν κατασκήνωσή τους λόγω ἀργίας. Τὰ παιδιά αὐτὰ τὰ δίδαξε ἀπὸ εἰδικὸ ἐγχειρίδιο γραμμένο στὴν ἀγγλική.

Μάρτιος 8, 1945

Ὁ αὐτὸς κ. Bert Boast παρέστη κατὰ τὴν ὄραν τῆς γυμναστικῆς ποὺ γίνεται καθημερινὰ στὸ προαύλιο τοῦ καταστήματος ἀνηλίκων ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἀρχιφύλακα κ. Δήμ. Φλώρου. Δίδαξε καὶ σὲ ἄλλα παιδιά καὶ στοὺς κρατούμενους.

Ἐπίσης, ἀπέσυρε τὴν ὑπόσχέσή του ὅτι θέλει νὰ προμηθευτεῖ τὸ κατάστημα παιχνίδια σφαίρας (ποδοσφαίρου) γιὰ τὴν ψυχαγωγίαν τῶν ἀνηλίκων.

Μάρτιος 9, 1945

Κατόπιν εἰσηγήσεώς μου, μεταβήκαμε μαζὶ καὶ μετὰ τὴν κα Ἀσημακοπούλου, ταμίας τῆς ἐταιρείας προστασίας ἀνηλίκων καὶ ἐξετάσαμε τὴν παρὰ τῶν δικαστηρίων μάζωξη. Ὁ λόγος ἦταν γιὰ παιδικὸ σταθμὸ, προκειμένου νὰ ἐνεργήσουμε τὰ δέοντα, ἐφόσον ὑπάρχουν οἱ δυνατότητες καὶ στεγάσουμε σ' αὐτὸν τὰ ἀνήλικα, ἀφοῦ εἶναι καταλληλότερος καὶ σὲ χωρητικότητα καὶ σὲ διαρρύθμιση. Πράγματι, αὐτὸ κρίνεται κατάλληλο ἀλλὰ ἔχει ἀνάγκη συμπληρώσεως.

Μάρτιος 11, 1945: Κυριακὴ τῶν ἀπόκρεω

Τὸ πρωὶ τῆς ἡμέρας αὐτῆς, ἐπισκέφθηκαν τὸ ἴδρυμά μας, σμῆνος νέων τῆς ἐνταῦθα Χριστιανικῆς Ἐστίας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Θεολόγων κ.κ. Παναγιωτοπούλου καὶ Μαυρομάτη. Μίλησαν στοὺς νέους, ἔμαλλαν διάφορα θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ τέλος τοὺς μοίρασαν γλυκίσματα.

Σὲ ἔκφραση εὐγνωμοσύνης πρὸς τοῦ ἐπισκέπτες αὐτοῦς, ἀπέστειλα πρὸς δημοσίευση στὴν τοπικὴ ἐφημερίδα «Ὁ Λόγος» ἕνα κολακευτικὸ χρονογράφημα γι' αὐτοῦς.

Μάρτιος 17, 1945

Ἀπεστάλη στὸ Ἴδρυμα παρὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πατρῶν ὁ ἱεροδιάκονος τῆς Μητροπόλεως, κομίζων πρόσφορα στοὺς κρατούμενους τὰ ὅποια καὶ τοὺς διένημε. Ἐπὶ εὐκαιρία τῆς ἐπισκέψεώς του ὁ ἱεροδιάκονος αὐτό, καθὼς εἶναι θεολόγος, μίλησε στοὺς κρατούμενους καὶ τοὺς συμβούλευσε πατριωτικότητας.

Μάρτιος 19, 1945

Ἦρθε καὶ πάλι στὸ ἴδρυμα ὁ κ. Bert Boast καὶ ὑπέδειξε διάφορα παιδιά στοὺς κρατούμενους.

Μάρτιος 20, 1945

Κατόπιν διαταγής του κ. εισαγγελέου έφετων έκκληθήσαν οί ένήλικες υπόδουλοι και οί ένήλικες κοινοί έγκληματίες οί όποιοι μεταφέρθηκαν στις φυλακές Μαργαρίτη διότι δέν υπάρχει έπαρκής χώρος. Δεδομένου ότι ένταυθα στεγάζονται και οί γυναικείες φυλακές, ή όμαλή λειτουργία του καταστήματος προσκύπτει ιδίως έπί του κεφαλαίου της διδασκαλίας των προσερχόμενων καθηγητών και της ένδελεχούς έπαγρύπνησης των όργάνων του ίδρύματος για την έφαρμογή των διατασσομένων. Έπί τούτους έπικειμένον του θέρους, ό συνασπισμός αυτός δυσανάλογος προς την χωρητικότητα του κτιρίου, πλείστον έγκυμονεϊ κινδύνους συναφείς προς την υγείαν. Ως προς τά άνωτέρω άναφέρθημεν είς τον κύριο εισαγγελέα έφετων ό όποιος μάς διαβεβαίωσε ότι τó μέτρο τούτο είναι προσωρινό και ότι προσεχώς θα μεταχθοϋν οί ένήλικες αυτές σε άλλο κτίριο.

Μάρτιος 21, 1945

Έλθων σήμερα ένταυθα ό κ. Bert Boast, έδώρισεν είς τó Ίδρυμα την μπάλα που είχε υποσχεθεί για την άναψυχή των τροφίμων.

Μάρτιος 22, 1945

Κατόπιν είσήγησός μου, όμοϋ μετά της κυρίας Ασημακοπούλου παρά της UNRRA, προμηθευθήκαμε τριάντα ζεύγη μεταχειρισμένων άρβυλλών. Άπ' αυτές, περίπου 25 διανεμήθηκαν στους τροφίμους που δέν είχαν και τά υπόλοιπα 5 ζεύγη ήταν μάλλον πεπαλαιωμένα, χρησιμοποιήθηκαν για την έπιδιόρθωση των λοιπών. Την έργασία της έπιδιόρθωσης κάποιος άπό τους τροφίμους μας. Υπό της παρακλήσεως μου ό ένταυθα δερματέμπορος κ. Χρ. Κούλης, μάς πρόσφερε δωρεάν ύλικά (καρφοβελόνες, σπάγγους κ.λπ.) για την έπιδιόρθωση. Στη διεύθυνση της UNRRA, και είς τον άνω κ. Χρ. Κούλη, άπέύθυνα εύχαριστήρια έγγραφα.

Μάρτιος 31, 1945

Έτελέσθη θεία λειτουργία στο Κατάστημα. Δημοσιευθείσης σχετικής άγγελίας, προσήλθον προς παρακολούθησιν έκ των μελών της έταιρείας προστασίας ανηλίκων και κάποιοι συμπολίτες. Μίλησε με έμπνευσμενη όμιλία ό πανοσιολογιώτατος άρχιμανδρίτης Χριστόδουλος Παπαγιάννης προς τους κρατουμένους.

Άπρίλιος 6, 1945

Έγένετο κλιβανισμός με τον κλίβανο του προσωπικού του υγειονομικού κέντρου πατρών. Τό άπόγευμα αυτής της ήμέρας έψάλλη άκολουθία των χαιρετισμών της θεοτόκου και παρέστησαν και κάποιοι έκ των μελών της έταιρείας προστασίας ανηλίκων και άλλοι συμπολίτες.

Άπρίλιος 10, 1945

Έπισκέφθηκε τó ίδρυμα ό έπιθεωρητής φυλακών άπό την Αγγλία και ό λοχαγός κ. W. E. Newton, που έχει αναλάβει την όργάνωση των φυλακών και των άναμορφωτικών καταστημάτων του κράτους. Συνομίλησα μαζί του έπί μακρόν, ύπογράμμισα της άνάγκες του ίδρύματος και απέσπασα την ύπόσχεσή του ότι θα παράσχει πᾶσα βοήθεια για νά έπιτευχθεί άρτίότερα ή λειτουργία του καταστήματος.

Άπρίλιος 19, 1945

Προσήλθε σήμερα στο κατάστημα ό άναφερόμενος άγγλος κ. Bert Boast, κατόπιν σχετικής παρακλήσεως μου, και παραχώρησε διά του ύπολοίπους άνυποδύτους ανηλίκους 29 ζεύγη μεταχειρισμένων άρβυλλών. Τούτον εύχαρίστησα δεόντως. Έν συνεχεία άσχολήθηκε με τους τροφίμους ύποδεικνύοντάς τους διάφορα παιχνίδια.

Άπρίλιος 24, 1945

Έπισκέφθησιν σήμερα τó ίδρυμά μας ή έρίτιμος Κα Λαφοντανή, σύζυγος του Συνταγματάρχου άρχηγού ένταυθα της UNRRA και μάς παρέδωσε 50 πιτζάμες, 50 πουκάμισα και 9 φορέματα πρόχειρα

γυναικεῖα. Αὐτὰ ἐφύλαξα εἰς τὴν ἀποθήκη γιὰ νὰ διατεθοῦν στοὺς κρατουμένους κατὰ τὴν προφορικὴς περὶ τούτου δηλώσεις τῆς ἀνωτέρω κυρίας.

Ἀπρίλιος 25, 1945

Ὁ προαναφερόμενος κ. Bert Boast παραχώρησε ὁ ἴδιος ποσότητα σαπουνιοῦ 3 ὀκάδων περίπου γιὰ τὴν ἀτομικὴ καθαριότητα τῶν τροφίμων καὶ περίπου 14 ὀκάδες πολτοῦ σαπουνιοῦ γιὰ τὴν καθαριότητα τῶν ἐνδυμάτων τους.

Ἀπρίλιος 27, 1945

Ὁ Ἄγγλος ταγματάρχης ἀξιότιμος κὸς Harrison ἀπέστειλε τὸ πρὸ ἡμερῶν ὑποσχεθὲν ραδιόφωνον γιὰ τὴν ψυχαγωγίαν τῶν κρατουμένων.

Μάϊος 5, 1945

Ἡ φιλανθρωπιστικὴ ἐταιρεία προσέφερε στὸ ἴδρυμα 45 ὀκάδες κρέατος, 120 ζεύγη αὐγά, 240 κουλούρια γιὰ νὰ διανεμηθοῦν κατὰ τὸ Πάσχα στοὺς κρατουμένους.

Μάϊος 6, 1945

Ἐτελέσαμεν τὴν ἀκολουθία τοῦ Πάσχα. Παρέστησαν κατὰ τὴν τελετὴ αὐτὴ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Πατρῶν, ὁ κ. Πρόεδρος τῶν Ἐφετῶν, ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας προστασίας ἀνηλίκων, ὁ ἀντιπρόεδρος καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἐταιρείας, ἑσαγγελεῖς ἐφετῶν καὶ πρωτοδικῶν καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπίτιμα τῆς κοινωνίας τῶν Πατρῶν μέλη. Ἐπακολούθησε ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου καὶ διανομὴ πασχалиνῶν δώρων.

*Εικόνα 1. Ἐργαστήρια Σωφρονιστηρίου Ἀνηλίκων Πατρῶν, 1946⁴.
Ὁ Ηλίας Μπογδανόπουλος διακρίνεται τρίτος ἀπὸ ἀριστερά⁵.*

⁴ Οἱ λεζάντες τῶν εικόνων προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἐνυπόγραφες περιγραφές τοῦ Ηλία Μπογδανόπουλου στὸ πίσω μέρος τους.

⁵ Τὸ σύνολο τῶν φωτογραφιῶν προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Οικογένειας Μπογδανόπουλου, τὸ ὁποῖο ψηφιοποιήθηκε καὶ μελετᾶται ἀπὸ τὴν γράφουσα.

Εικόνα 2. Πάσχα, 1946. Σωφρονιστήρια Ανηλίκων Πατρών.

Από το 1946 ως το 1952 περιόδευσε σε σωφρονιστικά ιδρύματα του εξωτερικού και συγκεκριμένα της Αγγλίας και της Αμερικής. Διακρίθηκε για την καινοτόμο και ανθρωπίνη προσέγγισή του στην αντιμετώπιση των νεαρών κρατουμένων και αυτή του η συμπεριφορά έθεσε τις βάσεις για τα μετέπειτα ταξίδια του. Οι ημερολογιακές του αποτυπώσεις αποτελούν την αφήγηση σημαδιακών εμπειριών που καθόρισαν την πορεία της ζωής του τα επόμενα χρόνια. Έτσι, όταν ο *Οργανισμός Περιθάλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών*, ή *UNRRA (United Nations Rehabilitation and Relief Administration)*, όπως είναι ευρύτερα γνωστός, αντιλήφθηκε το έργο του, ως διακρινόμενο από παιδαγωγική συμπεριφορά πρωτοποριακή για τα σωφρονιστικά ιδρύματα, του χορήγησε υποτροφία για το Λονδίνο. Εκεί επισκέπτηκε αντίστοιχα αναμορφωτικά ιδρύματα και έπειτα αναχώρησε για την Αμερική με τον ίδιο σκοπό. Η αναγνώριση του έργου του από τη Διοίκηση Αποκατάστασης και Αρωγής των Ηνωμένων Εθνών υπογραμμίζει το διεθνές ενδιαφέρον και την υποστήριξη καινοτόμων προσεγγίσεων και η υποτροφία που χορηγείται από την UNRRA υπογραμμίζει την αξία που αποδίδεται στη διαπολιτισμική μάθηση και την ανταλλαγή για τη βελτίωση των συστημάτων δικαιοσύνης ανηλίκων.

Πιο Συγκεκριμένα, ο Ηλίας Μπογδανόπουλος στο βιογραφικό του σημείωμα στις 6 Αυγούστου 1952, σχετικά με την δραστηριότητά του στην Αμερική, αναφέρει πως από τον Ιούνιο του 1943 έως τον Νοέμβριο του 1944 άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου στα δικαστήρια της Ελλάδας με γραφείο στην πόλη της Πάτρας. Έπειτα ήταν προϊστάμενος σε αναμορφωτικό σχολείο αρρένων (στην Πάτρα) και από τον Ιούλιο του 1946 έλαβε υποτροφία για να επισκεφθεί και να παρακολουθήσει διαφορετικά αναμορφωτικά σχολεία ως ερευνητής μέχρι τον Νοέμβριο του 1946. Μάλιστα, η ελληνική αποστολή της UNRRA (4 Churchill St., Athens) και το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών πιστοποίησαν, στις 5 Ιουλίου 1946, ότι: *ο κ. Ηλίας Μπογδανόπουλος είναι υπότροφος διορισμένος από την UNRRA, ο οποίος ετοιμάζεται να φύγει για Αγγλία για σπουδές εκεί με έξοδα της UNRRA. Θα μελετήσει τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται στην Αγγλία σε σχέση με τα αναμορφωτήρια και είναι το μόνο άτομο που έχει διοριστεί σε μια τέτοια υποτροφία. Οποιαδήποτε υπηρεσία μπορείτε να του προσφέρετε για την επίσπευση της αναχώρησής του από την Ελλάδα, θα εκτιμηθεί ιδιαίτερα από αυτήν την Αποστολή.*

Πρώτος του σταθμός ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου επισκέφτηκε ιδρύματα αποκατάστασης και παρατήρησε διαφορετικές προσεγγίσεις για την αποκατάσταση των ανηλίκων. Οι βρετανικές προσεγγίσεις εκείνη την εποχή πιθανότατα επηρεάστηκαν από ένα μείγμα παραδοσιακών πρακτικών και αναδυόμενων προοδευτικών ιδεών (Raynor & Gwen, 2005). Τα επιμορφωτικά ταξίδια του Μπογδανόπουλου του προσέφεραν μια μοναδική διαπολιτισμική προοπτική, επιτρέποντάς του να συγκρίνει και να αντιπαραβάλλει διαφορετικές προσεγγίσεις για την αποκατάσταση ανηλίκων στο Ηνωμένο Βασίλειο, τις ΗΠΑ και την Ελλάδα, υπογραμμίζοντας τη σημασία της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της δικαιοσύνης ανηλίκων. Το έργο του δείχνει πώς οι διαπολιτισμικές ανταλλαγές μπορούν να οδηγήσουν στην υιοθέτηση και προσαρμογή καινοτόμων πρακτικών σε διαφορετικά εθνικά πλαίσια. Το ταξίδι του αναδεικνύει τη δυναμική φύση της δικαιοσύνης ανηλίκων στα μέσα του 20^{ού} αιώνα και τον κεντρικό ρόλο της διεθνούς ανταλλαγής και συνεργασίας στη διαμόρφωση αποτελεσματικών και ανθρώπινων πρακτικών αποκατάστασης.

Το οδοιπορικό του ξεκίνησε στα μέσα του έτους 1946. Από καρτ ποστάλ του αρχείου ως δείγμα επικοινωνίας με τους γονείς του, πληροφορούμαστε πως στις 26 Ιουλίου του 1946 έφθασε στη Μασσαλία της Γαλλίας, ως ενδιάμεσο σταθμό για το Λονδίνο⁶. Το ίδιο βράδυ θα ταξίδευε για Παρίσι και το επόμενο πρωί για το Λονδίνο⁷. Πράγματι, στις 28 Ιουλίου 1946 έφτασε στο Ηνωμένο Βασίλειο και από την 1^η Αυγούστου ξεκίνησαν οι προγραμματισμένες συναντήσεις, όπως τεκμαίρεται από το ιδιόγραφο σημειωματάριο για την παραμονή του στην Αγγλία. Μεταξύ των προσώπων που συνάντησε ήταν η Vera Haughton⁸ από το Κρατικό Υπουργείο Υγείας της Μελβούρνης (Αυστραλία), η οποία μόλις είχε ενταχθεί στην ομάδα της UNRRA, η Lady Gowrie⁹, σύζυγος του τότε Γενικού Κυβερνήτη Αυστραλίας, ένας Καθηγητής Πανεπιστημίου από τις Βρυξέλλες, η διακεκριμένη κοινωνική ανθρωπολόγος Dorothy Jerome¹⁰, η Irene Davis¹¹ και οι κύριοι Bradley¹² και Owens και ο Mr. Beasley¹³ (sic), Υπάτος Αρμοστής της Αυστραλίας, Australia House, The Strand, Λονδίνο. Στις 2 Αυγούστου, σε ένα από τα πολλά τηλεγραφήματα προς του γονείς του, σημειώνει πως *ή βοήθεια του Θεού και οι δικές σας εύχες συνετέλεσαν ώστε όλα εδώ γύρω από την δουλειά μου να είναι περίφημα. Τα πρόσωπα που είχα σύσταση να συναντήσω με έδέχθησαν με πολύ καλωσύνη.*

Στο σημειωματάριο για το σωφρονιστήριο της Αγγλίας, σημειώνει:

Τετάρτη 7/8

Έναρξη εργασιών

- *έκει φαίνεται όλη η όρμη της νεότητας.*
- *Είς άλλο βλέπει κανείς πέρα μακρὰ στὸν πιὸ ἀργὸν δρόμο τῆς περιοχῆς Β. δυὸ παιδιὰ νὰ ὀδηγοῦν ἓνα αὐτοκίνητο ὄχημα ποὺ κατευθύνεται σέ ... προορισμό. Τὸ κάρρο εἶναι πολὺ καθαρὸ καὶ διατηρεῖται σχεδὸν κανούργιο γιατί ἄλλα παιδιὰ φρόντιζαν νὰ τὸ συντηροῦν. Τὸ ἄλλογο εἶναι καλοθρεμμένο καὶ περπατᾷ καμαρωτά.*

⁶ Στο 1^ο τηλεγράφημα γράφει: *Marseille 26-7-46. Σεβαστοί μου γονεῖς κ' ἀγαπητή μου ἀδελφή. Ἐφθασα πολὺ καλὰ σήμερα τὸ πρωὶ κ' σὰς τηλεγράφησα ἀμέσως. Τὸ ἐπόμενο γράμμα θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ Λονδίνο. Χαιρετισμοὺς κ' νὰ μὴν στενοχωρεῖσθε. Σὰς φιλῶ. Ἡλίας.*

⁷ Το 2^ο τηλεγράφημα αναφέρει: *Μασσαλία 26-7-46. Σεβαστοί μου γονεῖς κ' ἀγαπητὴς μου ἀδελφές, Σήμερα πρωὶ ἀνήμερα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἔφθασα στὴ Μασσαλία. Γιὰ ἐνθῆμο σὰς στέλνω τὸν Καθεδρικό ναὸ ποὺ πρῶτο-ἐπισκεφθόν. Τὸ βράδυ στὶς 8 φεύγω γιὰ τὸ Παρίσι κ' ἀπὸ τὸ πρωὶ γιὰ Λονδίνο. Θὰ σὰς γράψω ἀπὸ κεῖ. Σὰς φιλῶ ὅλους. Ἡλίας.*

⁸ Βλ. περισσότερα στο <https://www.acn.edu.au/nurseclick/legacy-of-leadership-honouring-the-pioneers-who-shaped-nursing> προσπελάστηκε στις 20.02.2024.

⁹ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <https://www.gowriensw.com.au/blog/about-lady-gowrie> προσπελάστηκε στις 20.02.2024.

¹⁰ Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε το Σάββατο, 3 Αυγούστου 1946 στο Circus Oxford St. 9 W. Woodbridge.

¹¹ Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στην οδό, 60, Draycott Avenue, Harrow.

¹² Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε την Δευτέρα 5 Αυγούστου 1946.

¹³ Ο John Albert (Jack) Beasley (9 Νοεμβρίου 1895 – 2 Σεπτεμβρίου 1949) ήταν Αυστραλός πολιτικός, μέλος της Βουλής των Αντιπροσώπων από το 1928 έως το 1946. Υπηρέτησε στο Πολεμικό Συμβούλιο της Αυστραλίας από το 1941 έως το 1946 και ήταν υπουργός στις κυβερνήσεις του Curtin και του Chifley. Ολοκλήρωσε την καριέρα του ως Υπάτος Αρμοστής στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1946 έως τον θάνατό του το 1949. Βλ. περισσότερα στο <https://adb.anu.edu.au/biography/beasley-john-albert-jack-9461> προσπελάστηκε στις 14.11.2024.

- Τα κτίρια είναι όλα σταχτιά για να έχουν απορροφήσει όλη την ομίχλη που πέρασε από κοντά τους τόσα χρόνια τώρα.
- Είς τους θαλάμους ή τάξεις είναι παραδειγματική. Είς τὰ Β. ... ότι δημιουργούν καλούς πολίτας. Άς μὰς ἐπιτρέψουν νὰ διαφωνήσωμεν. Διότι τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι δημιουργοῦν καὶ καλοὺς στρατιῶτες καὶ καλοὺς πολίτας. Δὲ νομίζω ὅτι ἕνας καλὸς στρατιώτης μπορεῖ νὰ γνωρίζῃ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἕνα παιδὶ τῶν Β. ἐκτὸς τοῦ εἰδικοῦ χειρισμοῦ τῶν ὄπλων.
- Εἰς τὸ Β. Lorrthan grange ἡ ψυχολογικὴ διαφορὰ τῶν παιδιῶν εἶναι ἐκδηλῆ. Ὅλα ἔχουν αὐθορμητισμὸν καὶ εἰλικρινῆ προθυμίαν. Γνωρίζουν νὰ σέβονται κ' ἔχουν ἐπίγνωση τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ σχολείου ἔναντι τῶν ἄλλων, εἰδικῶς τῶν κλειστῶν.
- Ἡ πολιτικὴ τῶν γαλονιῶν εἶναι μεγάλης πρακτικῆς σκοπιμότητος. Ἡ βαθμολογία ἐπίσης. Ἀναδεικνύονται οὕτω κ' προσάγονται κ' ἀτομικῶς κ' ὁμαδικῶς.
- ὅλα μου ἐφάνηκαν εἰλικρινῆ. Παραδέχονται τῶν εὐθυνῶν διὰ τῶν πράξεών των. Πρέπει νὰ διδαχθοῦν μαθοδικῶς σὲ Ἑλληνοπαιδάς.

Παρασκευή 9/8

Νὰ μὴν ἀρνοῦνται τῶν εὐχῶν των. Ὅποτεδήποτε ὀφθαλμοφανὲς κ' ἂν εἶναι τὸ ἔγκλημα τὸ ὁποῖον βαρύνει τὸν Ἑλληνοπαιδα πρέπει νὰ ὑποδείξει ἄλλον ὡς ὑπεύθυνον. [...] Ὅλη ἡ Ἀγγλ. ἀτμόσφαιρα εἶναι ἀπαλή, εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ θαυμασμοῦ.

- Νὰ ἐξηγηθῶ μὲ τοὺς τάιμς νὰ στείλω σειρὰ ἄρθρων ἐκ τῶν εἰσηγήσεών μου εἰς τὰ σωφρ.

Παρασκευή 16/8

Οἱ μικροὶ κρατούμενοι, οἱ ὁποῖοι διαισθάνονται τὸ μέγεθος τῆς σοβαρότητος τῆς Ἀγγλικῆς χειρονομίας ἢ ὁποία ἐγένετο χάριν αὐτῶν [...] περιμένουν νὰ μεταφυτεύσω ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν χώραν ἕνα δένδρον ἀειθαλές, καρποφόρον κ' στιβαρόν. Ἡ τιμὴ νὰ τὸ μεταφυτεύσω ἐδόθη εἰς ἐμοῦ.

Εικόνα 3. Αεροδρόμιον Liverpool, 12-10-1946. Ήλιος

Στις 19 Σεπτεμβρίου 1946 φθάνει στο Piccadilly της Νέας Υόρκης, όπως αποδεικνύει το διαβατήριό του. Στις 11 Οκτωβρίου βρισκόταν στο Λίβερπουλ¹⁴ και στις 12 Οκτωβρίου ταξίδεψε αεροπορικά από εκεί για το νησί Μαν της Αγγλίας¹⁵.

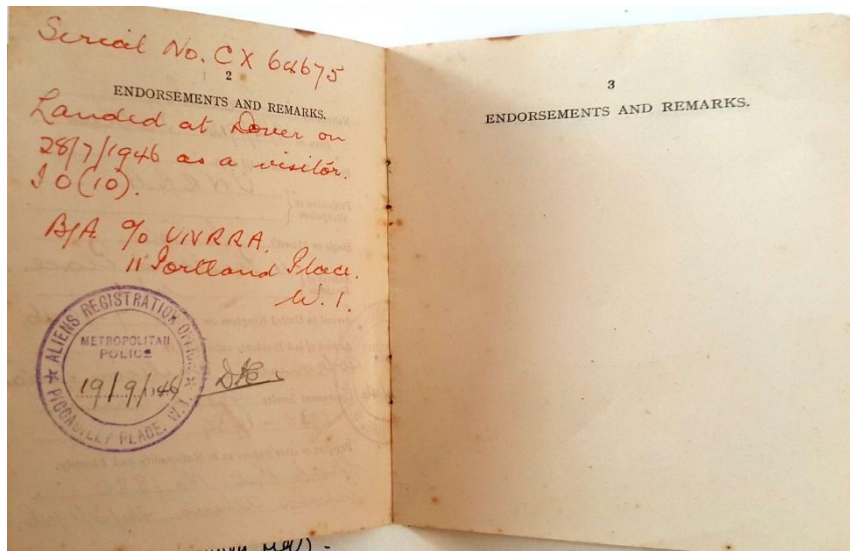
Εικόνα 4. Αγροτικόν σωφρονιστήριον Λίβερπουλ. Ανήλικοι κρατούμενοι κτίζουν μόνοι τους τὰ βοηθητικά κτίρια περίξ τῶν κεντρικῶν του σπητῶν.

Η υποτροφία για σπουδές σε αναμορφωτικά ιδρύματα του Λονδίνου σηματοδοτεί την αρχή της διεθνούς έκθεσης και εκπαίδευσής του. Η παραμονή του στο Λονδίνο του παρείχε μια κατανόηση των βρετανικών προσεγγίσεων για την αποκατάσταση ανηλίκων, οι οποίες επηρεάστηκαν από τα δικά τους κοινωνικά, νομικά και πολιτισμικά πλαίσια. Η μετακόμιση στις ΗΠΑ για περαιτέρω μελέτη ήταν ένα κρίσιμο μέρος του ταξιδιού του. Δεδομένου ότι οι ΗΠΑ ήταν στην πρώτη γραμμή της ανάπτυξης προοδευτικών μεθόδων στη δικαιοσύνη ανηλίκων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι παρατηρήσεις και οι εμπειρίες του εκεί θα είχαν ιδιαίτερη επιρροή.

¹⁴ Στο τηλεγράφημα της ημέρας σημειώνει: Λίβερπουλ 11-10-46. Σεβαστέ μου Πατέρα, Σου έγραφα κ' σου ξανάγραφα κ' δέν άλαβα άπάντησή σου. Δέ σās ξεχνώ ούτε στιγμή, αλλά πρέπει να τό σκεπάσω τό σπίτι πού χτιζώ, γιατί άν τ' αφίσω με σκεπή μπορεί να πέση κ' τότε...X... Σε φιλώ. Ηλίας.

¹⁵ Στις 13 Οκτωβρίου στέλνει τηλεγράφημα προς τους γονείς του: Σεβαστέ μου Πατέρα, Σου στέλνω πολλά χαιρετίσματα από ένα ώραίο νησί τής Αγγλίας. Σās φιλώ όλους. Ηλίας. Ντάγκλας 13/10/1946.

Εικόνα 5. Διαβατήριο.

Στις 18 Νοεμβρίου 1946 ταξίδεψε με το πλοίο *Washington* με ενδιάμεσο προορισμό τη Μεγάλη Βρετανία, όπου παρέμεινε για κάποιες μέρες στη διεύθυνση 11 Portland Place. Τελικός προορισμός ήταν οι ΗΠΑ για τις οποίες έπλευσε στις 26 Νοεμβρίου 1946 με το ίδιο πλοίο. Εκεί, παρέμεινε ως τον Φεβρουάριο του 1947 όπου επισκέφθηκε διάφορα αναμορφωτικά σχολεία. Μάλιστα, σε πρωτοσέλιδο αμερικανικής εφημερίδας υπάρχει δημοσίευμα υπό τον τίτλο “Greek Visitor Has Plan For Boy’s Home In Native Land” («Έλληνας επισκέπτης έχει σχέδιο για το Σπίτι των Αγοριών στην Πατρίδα του»). Το δημοσίευμα (Greek Visitor Has Plan For Boys' Home In Native Land, 1947) αναφέρει πως ο Μπογδανόπουλος επισκέφθηκε το Boy’s Town της Νεμπράσκα και συνάντησε τον π. Flanagan προκειμένου να μελετήσει τις μεθόδους και τη φιλοσοφία του ιδρύματος με στόχο να τις εφαρμόσει στο σωφρονιστικό ίδρυμα της Πάτρας. Πίστευε πως ο πόλεμος και η γερμανική κατοχή¹⁶ διαστρέβλωσαν τη νεότερη γενιά της Ελλάδας καθώς και το ότι η νεανική παραβατικότητα στη φτωχή Ελλάδα είναι πρακτικά ανίατη. Υποστήριζε, ακόμη, πως τα αγόρια μας κλέβουν, όχι για διασκέδαση, αλλά για να μην πεθάνουν από την πείνα (Δερτιλής, 2014). Αν δεν τα βοηθήσει κάποιος σύντομα, η παραβατικότητα μπορεί να γίνει μια μόνιμη, εθνική ασθένεια. Μέρα με την ημέρα τα αγόρια και τα κορίτσια μας έβλεπαν σκληρότητα, βία ακόμη και θάνατο¹⁷. Η λεηλασία ήταν συνήθης. Πολλά απ’ αυτά έφεραν όπλα και κάποια πολέμησαν ως αντάρτες¹⁸. Η Ελληνική βιομηχανία είναι νεκρή και η ελληνική επαγγελματική ζωή είναι τα πάντα αλλά νεκρή. Η νεολαία δεν έχει σε τίποτε να στραφεί (Greek Inspects Rehabilitation of Youths Here, 1947). Η ζοφερή πραγματικότητα που περιγράφεται από τον Μπογδανόπουλο για τη μεταπολεμική Ελλάδα τεκμηριώνεται και από ιστορικούς μελετητές της εποχής.

Την Τρίτη, 4 Φεβρουαρίου 1947, ο Δήμαρχος Leeman απηύθυνε έκκληση στους πολίτες της Ομάχα να δώσουν γενναιόδωρα στο Ταμείο Αρωγής του Ελληνικού Πολέμου. *Καμία χώρα δεν αξίζει*

¹⁶ Οι επιπτώσεις της γερμανικής κατοχής (1941-1944) στην ελληνική κοινωνία, ειδικά στη νεολαία, περιγράφονται εκτενώς από ιστορικούς όπως ο Mark Mazower στο βιβλίο του *Inside Hitler’s Greece: The Experience of Occupation, 1941-1944*, Yale University Press, New Heaven, Conn. 2001. Οι νεαροί Έλληνες βίωσαν ακραία φτώχεια, λιμό, και εκτελέσεις, τα οποία αναπόφευκτα διαμόρφωσαν την ψυχολογία και τη συμπεριφορά τους.

¹⁷ Τα παιδιά αναγκάστηκαν να γίνουν μάρτυρες εκτελέσεων και λεηλασιών, γεγονός που επηρέασε βαθιά την ψυχολογία τους. Βλ. (Μαρκεζίνης, 1968).

¹⁸ Βλ. Ενδεικτικά: (Fleischer, 1995).

περισσότερο τη βοήθειά μας από την Ελλάδα, είπε. Ο ελληνικός λαός των επτά εκατομμυρίων έδωσε ό,τι είχε – τα σπίτια του, την περιουσία και τη ζωή του – για να σταματήσει τον Άξονα. Όλοι θυμόμαστε εκείνες τις επικίνδυνες μέρες καθώς παρακολουθούσαμε τους Έλληνες να αντιστέκονται με γυμνά χέρια στη δύναμη ενός ένοπλου εισβολέα (Haed of Greek Boys Reformatory Studies Father Flanagan's methods, 1947). Οι ΗΠΑ εκείνη τη στιγμή ήταν στην πρώτη γραμμή ανάπτυξης προοδευτικών πρακτικών, καθιστώντας την ιδανική τοποθεσία για εις βάθος μελέτη. Σε σχετική συστατική επιστολή από την τότε υπεύθυνη του τομέα υποτροφιών της UNRRA, Elma H[ope] Ashton¹⁹, αναφέρεται πως ο Μπογδανόπουλος έχει αποκτήσει καλή εντύπωση για τη φιλοσοφία και την πρακτική περίθαλψης παραβατών σε αυτή τη χώρα και πιστεύω ότι έχει κερδίσει πολλά που θα τον βοηθήσουν στη δουλειά του με τα αγόρια στο ίδρυμά του στην Ελλάδα.

Εικόνα 6. Ξυλουργικές εργασίες εις Σωφρονιστήριο ανηλίκων εν Κεντάκη τής Αμερικής, 06 Φεβρουαρίου 1947, photo by Eugene Smith.

Μετά από επιθυμία της μητέρας του επέστρεψε στην Πάτρα, ύστερα από μικρής διάρκειας παραμονή του στην Αμερική. Στις 20 Μαρτίου 1947 βρισκόταν στο Παρίσι, 21 Μαρτίου θα αναχωρούσε για τη Μασσαλία και το Σάββατο 22 Μαρτίου θα επιβιβαζόταν στο πλοίο «Μαραθῶν» ελπίζοντας ότι ανήμερα του Ευαγγελισμού θα έφθανε στο λιμάνι του Πειραιά. Από τον Απρίλιο του 1947 έως τον Μάρτιο του 1950, ήταν γραμματέας του Ελληνικού Εθνικού Ιδρύματος την Πάτρα. Στις 5 Απριλίου 1950 έπλευσε από το Cherbourg της Γαλλίας με το πλοίο “Queen Elizabeth” με τελικό λιμάνι τη Νέα Υόρκη όπου θα έφθανε στις 11 Απριλίου.

Έτσι λοιπόν, από τον Απρίλιο του 1950 έως τον Ιούλιο του ίδιου έτους, με άλλη υποτροφία, παρακολούθησε τα Παιδικά Σπίτια της Κομητείας Λούισβιλ και Τζέφερσον, Ormsby Village (1903-1967), Anchorage και Kentucky για να συνεχίσει το ερευνητικό του έργο στα αναμορφωτικά σχολεία. Ο έφορος του ιδρύματος, Henley V. Bastin²⁰, σε συστατική επιστολή του στις 10 Ιουλίου 1950, αναφέρει: *Ο Δρ. Μπογδανόπουλος είναι ένας καλός χριστιανός κύριος με εξαιρετικές προσωπικές*

¹⁹ Elma Hope Ashton (27 Jan 1904 Rich., Virginia - 19 Mar 1993, Fairfax, Virginia, USA) from www.ancestry.com For discussion of the general coverage and plan of the fellowship program, see Elma Ashton, “United Nations Welfare Fellowship Programme-1947,” *Public Welfare*, April 1948. See also, Anna W. Schneider And Mary S. Labaree, “Planning Observation Programs for Foreign Welfare Personnel”, *Bulletin*, May 1949 and Oscar J. Falnes, “The UNRRA Fellowships Program.”, *The Journal of Higher Education*, vol. 23, no. 6, 1952, pp. 303-43. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/1976897>. Accessed 21 May 2025.

²⁰ Henley Vedder Bastin served for almost twenty-five years (1926 - 1952) in Ormsby Village and was widely known for his enlightened views of institutional care. During his tenure, the name Ormsby Village was given to the institution (1927), an institution named Ridgewood was opened for black children (1929), and efforts were geared towards individual treatment.

συνήθειες και έχει την ικανότητα να τα πηγαίνει υπέροχα με αυτούς με τους οποίους έρχεται σε επαφή. Έχει μεγάλο ενδιαφέρον για τους συνανθρώπους του και ιδιαίτερα για τα δύστυχα παιδιά. Τον συνιστώ θερμά σε εκείνους στους οποίους μπορεί να έρθει αυτή η επιστολή.

Από τον Ιούλιο του 1950 έως τον Μάρτιο του 1951 ο Μπογδανόπουλος ήταν γραμματέας της Ελληνικής Κοινοτικής Εκκλησίας “Assumption” στο St. Louis, Mo. Από τον Μάρτιο του 1951 μέχρι την ημέρα συγγραφής ενός άλλου σημειώματος (6 Αυγούστου 1952) βρισκόταν στο Chicago, Ill., διαμένοντας συχνά στη διεύθυνση 5958 S. Peoria. Αυτός ο ρόλος υποδηλώνει μια στροφή προς την κοινότητα και την πνευματική δέσμευση, η οποία θα καθόριζε αργότερα την καριέρα του. Ταυτόχρονα, ασχολήθηκε με τη συγγραφή ενός βιβλίου που περιελάμβανε παρατηρήσεις και έρευνες για τα διαφορετικά αναμορφωτικά σχολεία που επισκέφθηκε.

Παράλληλα με τις υπόλοιπες δραστηριότητές του, το ενδιαφέρον του προς την εκκλησιαστική μουσική ήταν ήδη υπαρκτό. Στη Ν. Υόρκη, όπως ο ίδιος είχε διηγηθεί στον γιό του, δούλευε σε κάποιο κατάστημα που εμπορεύονταν μεγάλα μαγνητόφωνα²¹. Ίσως εκεί του δόθηκε σχετική αφορμή, ώστε να ηχογραφήσει αργότερα (το έτος 1951) στο Σικάγο τον Παρακλητικό Κανόνα στην Υπεραγία Θεοτόκο σε δίσκους γραμμοφώνου (Καπκίδη, 2017). Η απασχόλησή του σε ένα κατάστημα που πωλούσε μεγάλα μαγνητόφωνα στη Νέα Υόρκη, αν και φαινομενικά άσχετη με τον κύριο τομέα του, υποδηλώνει προσαρμοστικότητα και προθυμία να εμπλακεί σε διαφορετικές εμπειρίες και ενδιαφέροντα.

Επέστρεψε στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 1952, με ενδιάμεσο σταθμό το Σαουθάμπτον της Αγγλίας, επιβιβαζόμενος στο ίδιο πλοίο από την Ν. Υόρκη στις 17 Σεπτεμβρίου. Από την περιοδεία του μετέβη στην Ελλάδα πλήρης γνώσεων και εμπειριών. Ωστόσο, η μετέπειτα πορεία του στράφηκε προς την εκκλησιαστική μουσική και την υμνογραφία, συνθέτοντας πλήθος μελών. Για αυτή του την δραστηριότητα τιμήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως με το Οφφίκιο του Άρχοντος Υμνογράφου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας²², γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία της προσφοράς του στην εκκλησιαστική μουσική και τον πολιτισμό. Η πιθανή επιστροφή του στην Ελλάδα το φθινόπωρο του 1952, μετά από άλλη μια στάση στην Αγγλία, σήμανε το τέλος των διεθνών του εξερευνήσεων στον τομέα της αποκατάστασης ανηλίκων.

Το ταξίδι ζωής του Ηλία Μπογδανόπουλου, από έναν δικηγόρο και ερευνητή στην αποκατάσταση ανηλίκων, σε έναν αξιοσέβαστο υμνογράφο περικλείει ένα αξιοσημείωτο φάσμα ενδιαφερόντων και επιτευγμάτων. Οι ποικίλες εμπειρίες του αντικατοπτρίζουν μια βαθιά δέσμευση για κοινωνική ευημερία, πολιτιστικό εμπλουτισμό και πνευματική αφοσίωση. Η κληρονομιά του έργου του στην αποκατάσταση ανηλίκων, αν και όχι το επίκεντρο της μετέπειτα καριέρας του, παραμένει απόδειξη της αφοσίωσής του στη βελτίωση της ζωής των μη προνομιούχων νέων, ενώ οι εκκλησιαστικές του συνεισφορές υπογραμμίζουν τη βαθιά του επίδραση στην ελληνορθόδοξη θρησκευτική και πολιτιστική ζωή.

²¹ Είχε ήδη ηχογραφήσει στις 21 Δεκεμβρίου 1946 το «Φῶς ἐκ Φωτός».

²² Περισσότερα σχετικά με τη ζωή και το έργο του Ηλία Μπογδανόπουλου, βλ. (Καπκίδη, 2017) και (Καπκίδη, Φώτης Κόντογλου – Ηλίας Μπογδανόπουλος: δύο υπέρμαχοι της μονοφωνικής εκκλησιαστικής μουσικής, 2020).

Εικόνα 7. George Lewis, pr. 8157, 3157 Roger Pl., St. Louis 16, Mo., 12 December 1950.

Στο Σικάγο, συνδέθηκε με αρκετούς Καθηγητές Πανεπιστημίου²³ συζητώντας για την έκδοση ενός ελληνόφωνου περιοδικού με σκοπό τη διάδοση της αμερικανικής σκέψης και κουλτούρας, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν έχει ανιχνευθεί προς το παρόν.

*Εικόνα 8. Jefferson City, Μάρτιος 1951.
Ο Ηλίας Μπογδανόπουλος διακρίνεται στη μέση.*

²³ Τα πρόσωπα που συνάτησε ήταν: Ralph Marcus (Oriental Institute), Harold Willoughby (New Testament department), Oscar T. Bronser (Greek department) and Gertrude Smith (committee on classic). *Chicago Daily News*, 21 Aug 1952, p. 11.

Η Τελική Έκθεση του Ηλία Μπογδανόπουλου

Ο Ηλίας Μπογδανόπουλος στην τελική του αναφορά, σημειώνει:

Έφτασα στις 27 Νοεμβρίου στην Ουάσινγκτον, παρέμεινα στην Ουάσινγκτον μέχρι τις 28 Δεκεμβρίου. Εφόσον έφτασα τόσο αργά, δεν είχα γενικό προσανατολισμό στο Τμήμα Υποτροφιών, αλλά ήμουν στην Ουάσινγκτον αρκετές εβδομάδες και μπόρεσα να μάθω πώς να κυκλοφορώ σε αυτήν την πόλη.

Επειδή ο χρόνος μου ήταν πολύ περιορισμένος, ή σύμβουλος μου και εγώ συμφωνήσαμε να επικεντρωθούμε σε μια σειρά από ιδρύματα που θα μπορούσαν να μου δώσουν όσο το δυνατόν περισσότερα από αυτά που ήθελα μέσα σε αυτόν τον περιορισμένο χρόνο. Πήγα σε ένα ίδρυμα στην Ουάσινγκτον, σε ένα στο Natural Bridge της Βιρτζίνια, σε πολλά κοντά στη Νέα Υόρκη, σε ένα στο Κεντάκι και στο Boys' Town στην Ομάχα της Νεμπράσκα.

Αυτά τα ιδρύματα είναι παρόμοια κατά κάποιο τρόπο, αλλά χωρίζονται φυσικά σε τέσσερις ομάδες:

1. Το Δασαρχείο
2. Τις Ίδιωτικές Σχολές Έπιμόρφωσης
3. Την Έθνική Σχολή Έπιμόρφωσης
4. Την Όμοσπονδιακή Μεταρρύθμιση

Και οι τέσσερις παραπάνω ομάδες έχουν τα ακόλουθα κοινά χαρακτηριστικά:

1. Ο ψυχίατρος, ο ψυχολόγος και ο κοινωνικός λειτουργός είναι σημαντικά μέλη του προσωπικού.

α. Ο ψυχίατρος εξετάζει το παιδί (ή τον νεαρό) για να προσπαθήσει να προσδιορίσει τα βαθύτερα αίτια της παραβατικότητάς του και να καθορίσει την κατάλληλη θεραπεία.

β. Ο ψυχολόγος εξετάζει το νοητικό του επίπεδο.

γ. Ο κοινωνικός λειτουργός χρησιμεύει ως σύνδεση μεταξύ του ιδρύματος και του σπιτιού και της κοινότητάς του.

2. Τα αγόρια ταξινομούνται ανάλογα με την ικανότητά τους.

3. Οι ιερείς χρησιμεύουν ως σύμβουλοι των νέων και είναι πολύ σημαντικά μέλη του προσωπικού.

4. Κάθε αγόρι θεωρείται σημαντικό. Το προσωπικό προσπαθεί να βοηθήσει το αγόρι να γίνει καλός πολίτης για να επιστρέψει στην κοινότητά του.

5. Τα έπιτελεία είναι άφοσιωμένα στη δουλειά τους.

6. Τα έπιτελεία συνεργάζονται σε έπιτροπές για τη μελέτη των αγοριών και τη λήψη αποφάσεων.

7. Ταινίες σημαντικές.

8. Έπάγγελμα (έργασία ή άναψυχή) σημαντικό.

Οι τέσσερις τύποι μπορούν να περιγραφούν ως έξής:

A. Το Δασικό Στρατόπεδο

Το Natural Bridge Forestry Camp είναι μια μικρή κατασκήνωση για περίπου 40 αγόρια από 16 έως 18 έτων, που έχουν διαπράξει μικροαδικήματα όπως κλοπή αυτοκινήτου.

Τα αγόρια έργάζονται στο δάσος, μαθαίνουν να αγαπούν το δάσος, περνούν τον περισσότερο χρόνο τους έξω από τη φύση.

Οι ποινές αυτών των αγοριών ποικίλλουν από περίπου 1 έως 3 χρόνια, αλλά σπάνια έκτιουν τη θητεία τους επειδή ή συμπεριφορά τους καθορίζει πότε θα βγούν έξω.

Έκτός από τη δασοκομία, μερικά από τα αγόρια έργάζονται σε ζυλουργείο, παπουτσοπωλείο ή στον κήπο.

Τὰ ἀγόρια εἶναι πολὺ ἐλεύθερα. Ὑπάρχουν κάποιοι κανόνες, ἀλλὰ ἡ στάση τοῦ προσωπικοῦ εἶναι πολὺ γενναιοδωρῆ ἀπέναντι σὲ αὐτοὺς ποὺ παραβιάζουν τοὺς κανόνες. Συνήθως ἡ τιμωρία εἶναι κάτι σὰν νὰ μένεις μακριὰ ἀπὸ τὶς ταινίες γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα.

Τὸ προσωπικὸ ἀγαπᾷ πολὺ τὰ ἀγόρια καὶ προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ τὰ βοηθήσει. Τὰ ἀγόρια φάνηκαν ἀρκετὰ χαρούμενα. Δουλεύουν πολὺ σκληρὰ ἀλλὰ ἔχουν τὸ πλεονέκτημα νὰ εἶναι ἔξω στὸ ὑπαιθρο καὶ κοντὰ στὴ φύση. Τὰ ἀγόρια φροντίζονται καλὰ σωματικά καὶ δίνεται μεγάλη προσοχὴ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ. Τὰ ἀγόρια μένουν σὲ ἐξοχικὰ καὶ σὲ κάθε ἐξοχικὸ ὑπάρχει ἓνας πατέρας ἐξοχικοῦ.

B. [λείπει]

Γ. Ἐθνικὴ Σχολὴ Ἐκπαίδευσης γιὰ Ἀγόρια

Ἡ Σχολὴ Ἐκπαίδευσης δὲν εἶναι τόσο ἐλεύθερο ὅσο οἱ ἰδιωτικὲς σχολὲς κατάρτισης ἀλλὰ ὄχι τόσο αὐστηρὴ ὅσο ἡ ἀναμορφωτικὲς. Τὰ ἀγόρια ἔχουν ὅλες τὶς ἀπαραίτητες ἐγκαταστάσεις, ἀλλὰ εἶναι ὑπὸ στενότερη παρακολούθηση ἀπὸ τὰ ἀγόρια τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων.

Δ. Ἀναμορφωτήριον

Δύο σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς ἄντρες ποὺ ἔχουν ἀφοσιωθεῖ σὲ αὐτὸν τὸν θεσμό εἶναι:

1. Ἡλικία 18 ἕως 30 ἐτῶν.
2. Σοβαρὰ ἐγκλήματα.

(Σὲ ὅλα τὰ παραπάνω ἰδρύματα οἱ ἡλικίες ἦταν κάτω τῶν 16 ἢ κάτω τῶν 18 καὶ οἱ παραβάσεις ἦταν μικρές.)

Ἀκολουθοῦν τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ τοῦ θεσμοῦ:

1. Ὑπάρχουν 1400 ἄνδρες στὴν κατοικία.
2. Οἱ ἄνδρες φυλάσσονται προσεκτικὰ ὑπὸ αὐστηρὴ πειθαρχία.
3. Οἱ ἄνδρες ἐργάζονται ὑπὸ τὴν ἐπίτηρηση τῶν ἐργοδηγῶν τους - εἴτε στὴ βιομηχανία εἴτε σὲ φάρμες. Ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸ ἴδρυμα γίνονται στὸ ἴδρυμα (συμπεριλαμβανομένων τῶν τούβλων). Σχεδὸν κάθε ἀπαραίτητο φαγητὸ ἐκτρέφεται στὸ ἀγρόκτημα.
4. Γύρω ἀπὸ τὸ ἴδρυμα ὑπάρχει φράχτης καὶ οἱ πύλες φυλάσσονται προσεκτικὰ.
5. Οἱ φύλακες παρακολουθοῦν ἀπὸ ἓνα πύργο.
6. Οἱ ἄνδρες μπαίνουν σὲ κελιά ἂν δὲν ὑπακούσουν.
7. Οἱ ἄνδρες ἐκτίουν ἀρκετὰ μεγάλες ποινὲς ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι ὑπὸ ὄρους.
8. Οἱ ἄντρες δείχνουν μελαγχολικοί.

Γνώμη

Κατὰ τὴ γνώμη μου, γιὰ νὰ ἔχει κανεὶς μιὰ καλὴ σχολὴ προπόνησης καὶ νὰ ἔχει καλὰ ἀποτελέσματα, πρέπει νὰ ἔχει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα σὲ προσωπικὸ, κτίρια, ἐξοπλισμὸ καὶ ἐφόδια.

Θαυμάζω τὸ ἀμερικανικὸ σύστημα καὶ θὰ ἤθελα νὰ πάρω πίσω στὴ χώρα μου πολλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ ἔχω δεῖ. Ἀλλὰ δὲν ἔχουμε τοὺς πόρους στὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἀμερικὴ ἔχει καλὰ ἀποτελέσματα γιατί ἡ Ἀμερικὴ ἔχει πόρους. Τὰ ἀγόρια εἶναι ἐξαγριωμένα. Δὲν ἔχουν ἀρκετὰ γιὰ νὰ φᾶνε. Δὲν ἔχουμε ἐγκαταστάσεις γιὰ τὴν ἔναρξη γεωργικῶν, δασοκομικῶν, βιομηχανικῶν ἔργων.

Ἔχω δεῖ ὅτι στὴν Ἀμερικὴ τὸ προσωπικὸ εἶναι ἀφοσιωμένο καὶ εὐγενικὸ στὰ ἀγόρια. Θὰ συνεχίσω νὰ εἶμαι εὐγενικὸς μὲ τὰ ἀγόρια μου. Εἶμαι ἀφοσιωμένος σὲ αὐτά. Θὰ ἐπιμείνω στὸ προσωπικὸ μου νὰ εἶναι εὐγενικὸ μαζὶ τους καὶ νὰ προσπαθῆσει νὰ τοὺς βοηθήσει μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο.

Θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐφαρμόσω κάθε ἰδέα ποὺ μπορῶ νὰ πραγματοποιήσω χωρὶς χρήματα. Καὶ ὅποτε μπορῶ νὰ πάρω κάποια χρήματα ἢ προμήθειες ἢ ἐξοπλισμὸ θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐφαρμόσω ἄλλα πράγματα.

Θεωρῶ ἐξίσου τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἀμερικανικὰ ἀγόρια καὶ πιστεύω ὅτι τὸ ἀμερικανικὸ σύστημα τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων κατάρτισης θὰ ἦταν πολὺ ἀποτελεσματικὸ στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ μόνο πὸν χρειαζόμαστε εἶναι τὰ ἀπαραίτητα μέσα.

Προτιμῶ νὰ ἔχω μόνο ἀγόρια σὲ ἓνα ἴδρυμα, γιατί πιστεύω ὅτι μπορῶ νὰ δουλέψω καλύτερα μὲ ἀγόρια.

Αἰσθάνομαι πολὺ εὐγνώμων στὴ σύμβουλό μου, κυρία Elma H. Ashton²⁴. Νιώθω ἐπίσης τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσω τὶς πολλές, πολλές εὐχαριστίες μου στὸν Dr. Falnes, Mr. Ward, Miss Compronis, Miss Taggart, στὴ γραμματέα τῆς δεσποινίδας Ashton καὶ σὲ κάθε ἄτομο πὸν μὲ φρόντιζε.

Θὰ ἤθελα ἐπίσης νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου στὸν κ. Moeller τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης καὶ στὴν κ. Kendall²⁵ τοῦ Παιδικοῦ Γραφείου γιὰ τὴ βοήθειά τους σὲ σχέση μὲ τὸ πρόγραμμά μου, καὶ γενικὰ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πὸν εἶδα στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες. Γιατί οἱ ἄνθρωποι ἦταν πολὺ εὐγενικοὶ καὶ ἐξυπηρετικοὶ μαζί μου παντοῦ.

Θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου σὲ ὅσους ξεκίνησαν τὸ πρόγραμμα ὑποτροφιῶν καὶ κατέστησαν δυνατὸ σὲ ἀνθρώπους ἀπὸ πολλές χῶρες, συμπεριλαμβανομένου καὶ ἐμένα, νὰ ἔρθουν στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες γιὰ σπουδές.

Τέλος, θὰ ἤθελα νὰ διαβεβαιώσω τὴν σύμβουλό μου καὶ ἄλλους πὸν μὲ βοήθησαν ὅτι αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ πιὸ γλυκιὰ ἀνάμνηση στὴ ζωὴ μου.

Λυπᾶμαι πὸν δὲν μπόρεσα νὰ μείνω περισσότερο γιὰ νὰ κάνω πιὸ ἐντατικὴ παρατήρηση. Ἐλπίζω ὅτι κάποια στιγμή στὸ μέλλον κάποιος θὰ μου ἐπιτρέψει νὰ ἐπιστρέψω ξανά γιὰ νὰ συνεχίσω τὶς σπουδές μου.

MERH ΠΟΥ ΕΠΙΣΚΕΦΘΗΚΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΠΟΥ ΕΧΩ ΔΕΙ

Washington, D. C.

National Boys' Training School

Mr. Hegetron

Department of Justice

Mr. Moeller

Natural Bridge, Virginia

Natural Brifge Forestry Camp

Mr. Osborn

New York

Warwick School

Dr. Williams

Lincolndale School (Catholic)

Brother Chas. Austin

Hawthorne School (Jewish)

Mr. Black

Mr. Rabinow

²⁴ Η Elma Hope Ashton (27 Jan 1904, Richmond, Virginia, USA-19 Mar 1993, Fairfax, Virginia, USA) υπήρξε διακεκριμένη Αμερικανίδα κοινωνική λειτουργός και εκπαιδευτικός, γνωστή για τη συμβολή της στην κοινωνική πρόνοια και την εκπαίδευση κοινωνικών λειτουργών. Έχει συγγράψει έργα όπως "Method and Skill in Public Assistance", *Social Forces*, Vol. 17, Is. 4, Pennsylvania School of Social Work, Philadelphia, May 1939, pp. 581-583 και *The Implications of the Federal Social Security Act for Social Work Agency Practice*, Federal Security Agency Social Security Administration Bureau of Public Assistance 1946.

²⁵ Η Katherine A. Kendall (1910-2010) ήταν εξέχουσα προσωπικότητα στον τομέα της κοινωνικής εργασίας. Εργάστηκε στο Children's Bureau, στον ΟΗΕ και στην IASSW (International Association of Schools of Social Work), και το 1952 διορίστηκε εκτελεστική γραμματέας του Συμβουλίου για την Εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία (CSWE). Έχει γράψει έργα, όπως: *Social Work Education: Its Origins in Europe*, Council on Social Work Education, 2000. *Gerontological Social Work: International Perspectives*, The Haworth Press, New York & London, 1988. *Council on Social Work Education: Its Antecedents and First Twenty Years*, Council on Social Work Education, 2002. *Essays on a Long Life: Jottings and Random Thoughts*, Council on Social Work Education, 2010.

Children's Village

Mr. Strong

(Annual Conference for Superintendents of Training and Reformatory Schools)

Εικόνα 9. National Conference of Superintendents of Training Schools and Reformatories held at the Hotel Pennsylvania on February 20, 1947.

Chillicothe, Ohio

Federal Reformatory

Warden Shank

Louisville, Kentucky

Orasby Village

Miss Elizabeth Broecker, Chief Social Worker

Mr. Bastion, Superintendent

Omaha, Nebraska

Boys' Town

Father Flanagan

Εικόνα 10. Μια ομάδα πολιτών του Boys' Town στις φάρμες του Boys' Town.

Εικόνα 11. Οι νικηφόροι κηπουροί του Boys' Town φαίνονται απασχολημένοι με τη δουλειά στο Boys' Town.

Εικόνα 12. Εδώ παρουσιάζονται δύο μαθητές λυκείου του Boys' Town που εργάζονται στο μηχανουργείο του Boys' Town. Αριστερά, ο Bruce Randall, μέλος της 40μελούς χορωδίας του Boys' Town, και δεξιά, ο Merle Slocum.

Εικόνα 13. Αγγειοπλαστική στο Boys' Town.

Εικόνα 14. Στο διάσημο Boys' Town της Νεμπράσκα, τα μέλη της Χορωδίας του Boys Town του Πατέρα Flanagan, που προγραμματίζονται για εμφανίσεις σε εθνικό επίπεδο υπό την αιγίδα της Columbia Concerts, Inc., εκπαιδεύονται σε διάφορα επαγγέλματα καθώς και στη μουσική. Εδώ, μια ομάδα παιδιών της χορωδίας εργάζεται σκληρά στο Εργαστήριο Φυσικής του Boys' Town.

Ερμηνευτική και αναστοχαστική ανάλυση των ημερολογιακών σημειώσεων του Ηλία Μπογδανόπουλου

Στην παρούσα ενότητα ακολουθεί η δευτερογενής φαινομενολογική ερμηνευτική ανάλυση μέσω της προσπάθειας ανάδειξης των νοημάτων – εμφανών και λανθανόντων – από τα δεδομένα που παράχθηκαν με συστηματικό τρόπο, που ο ίδιος ο Μπογδανόπουλος κατέγραψε με τη μορφή ημερολογίου και εκθέσως παραθέτοντας παρατηρήσεις και δεδομένα για τα όσα συνάντησε, ως εκδήλωση της αυτοέκφρασής του (Τσιώλης, 2011). Πρόκειται δηλαδή εδώ, για μεθοδολογία ανάλυσης τεκμηρίων (documentary analysis) (Ενδεικτικά: (Plummer, 1983)· (Scott, 1990)· (McCulloch, 2004)) στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, εξετάζοντας τα ερευνώμενα φαινόμενα μέσα από την οπτική, τις εμπειρίες και τις ιστορίες του υποκειμένου που συμμετείχε.

Οι βιοματικές περιγραφές του Μπογδανόπουλου για τα σωφρονιστήρια ανηλίκων της Πάτρας το 1945 αποκαλύπτουν μια συντονισμένη προσπάθεια για τη βελτίωση της ζωής των νεαρών κρατουμένων και την εισαγωγή θετικών αλλαγών. Οι βιογραφικές αφηγήσεις εφαρμόζονται ευρέως από το 1970 και εξής στις κοινωνικές επιστήμες (κοινωνιολογία, κοινωνική ψυχολογία, προφορική ιστορία, κοινωνική ιστορία, κοινωνική ανθρωπολογία, πολιτισμικές σπουδές, λαογραφία) στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν τα κοινωνικά φαινόμενα (Κακάμπουρα, 2011) και μία από τις διάφορες παραμέτρους που εξετάζονται μέσα από τις αφηγήσεις είναι η έννοια της «αλήθειας» (Thompson, 2002).

Η αφήγηση που αναλύεται εδώ, μέσα από την ειλικρινή λεκτική αναπράσταση των προσωπικών βιωμάτων του υποκειμένου αποτελεί μαρτυρία της ιστορικής πραγματικότητας καθώς φαίνεται να είναι ακριβής μεταφορά των γεγονότων και των όσων συνέβαιναν τις ημέρες που υπηρετούσε στα ιδρύματα των ανηλίκων της Αγγλίας, της Ελλάδας και της Αμερικής. Αν και γραπτή πηγή, δεν διακρίνεται προσπάθεια εκφοράς ενός «δημοσίου λόγου» από μέρους του (συνειδητής ή ασυνειδητής) ο οποίος να επιδιώκει να επικοινωνήσει με κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά πρότυπα προκειμένου να νομιμοποιήσει τη δράση του ατομικού ή συλλογικού υποκειμένου· αλλά ούτε και μια πιθανή συνειδητή διαστρέβλωση της αλήθειας. Αντιθέτως, κυριαρχεί ένας πιο «ιδιωτικός λόγος» που σχετίζεται με το προσωπικό βίωμα και τη νοσηματοδότησή του από τον αφηγητή στον παρόντα χρόνο της αφήγησης (Μπούσχοτεν, 2001). Άλλωστε, τα ημερολογιακά

σημειωματάρια του Μπογδανόπουλου, δεν προορίζονταν για κάποια επίσημη αξιοποίησή τους. Ήταν απλά η αποτύπωση των πιο αξιοσημείωτων, για τον ίδιο, γεγονότων της κάθε ημέρας, μια ειλικρινής αφήγηση παροχής πληροφοριών των συμβάντων με ιστορική αλήθεια ((Thomas & Znaniecki, 1958)· (Shaw, 1966)). Ο Μπογδανόπουλος αναφέρει μια πραγματικότητα όπως αυτός την βίωσε (Peirce, 1959) αποτυπώνοντας αντικείμενα, ιδιότητες και γεγονότα (Peirce, Selected Writings, 1958). Αυτά τα γραπτά τεκμήρια μπορούν να αποτελέσουν μια πηγή πληροφοριών, ανάμεσα σε άλλες που μπορούν να αξιοποιηθούν ως διασταύρωση στοιχείων και για τη μελέτη περιπτώσεων αποκλίνουσας συμπεριφοράς (εγκληματικότητα, αλκοολισμός, παραβατισμός, κ.λπ.) και έχει αξιοποιηθεί από την αμερικανική κοινωνιολογία (Shaw, 1966).

Το ίδρυμα της Πάτρας φαίνεται πως έλαβε πολύτιμες δωρεές και βοήθεια κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Οι τοπικές φιλανθρωπικές εταιρείες, η UNRRA και άτομα όπως ο Bert Boast έπαιξαν ρόλο στη βελτίωση των υλικών συνθηκών του ιδρύματος. Η πασχάλινή λειτουργία που τελέστηκε στο ίδρυμα σηματοδότησε μια σημαντική περίπτωση, με την παρουσία του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Πατρών, δικαστικών λειτουργών και μελών της κοινότητας. Η τελετή περιλάμβανε ομιλίες, πασχάλινά δώρα και συλλογική προσπάθεια ώστε να δημιουργηθεί η αίσθηση της κοινότητας και του «ανήκειν» μεταξύ των κρατουμένων.

Τα λεπτομερή τεκμήρια που σώζονται αντικατοπτρίζουν μια συνεργατική προσέγγιση για την αντιμετώπιση των αναγκών των νεαρών κρατουμένων, δίνοντας έμφαση όχι μόνο στη σωματική τους ευεξία αλλά και στην ψυχολογική και πνευματική τους ανάπτυξη. Η συμμετοχή εθελοντών, τοπικών οργανώσεων και ηγετών της κοινότητας υπογραμμίζει την ευρύτερη δέσμευση για την αποκατάσταση και την υποστήριξη αυτών των μη προνομιούχων αγοριών κατά τη διάρκεια μιας δύσκολης περιόδου στην ιστορία της Ελλάδας. Το αρχειακό αυτό υλικό προσφέρει πολύτιμες ιστορικές γνώσεις σχετικά με τις προσπάθειες μεταρρύθμισης του συστήματος δικαιοσύνης ανηλίκων και παρέχει ένα πιο συμπονετικό περιβάλλον για τους νεαρούς παραβάτες.

Η τελική του έκθεση προσφέρει μια ολοκληρωμένη και διορατική επισκόπηση των παρατηρήσεων και των συμπερασμάτων του σχετικά με τα ιδρύματα αποκατάστασης ανηλίκων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η ανάλυσή του παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για τις πρακτικές και τις φιλοσοφίες. Οι επισκέψεις του σε ιδρύματα στις διάφορες τοποθεσίες Ηνωμένων Πολιτειών καταδεικνύουν ένα ευρύ γεωγραφικό εύρος. Αυτή η ποικιλομορφία πιθανότατα του παρείχε μια ολοκληρωμένη προοπτική για διαφορετικές προσεγγίσεις στις ΗΠΑ. Δεδομένου του περιορισμένου χρόνου του, η απόφαση να επικεντρωθεί σε έναν επιλεγμένο αριθμό ιδρυμάτων επέτρεψε μια πιο εις βάθος μελέτη του καθενός, επιτρέποντας την καλύτερη κατανόηση των λειτουργιών και των φιλοσοφιών τους.

Η έμφαση στην παρουσία διαφόρων ειδικοτήτων ως βασικά μέλη του προσωπικού αντικατοπτρίζει μια ολιστική προσέγγιση για την κατανόηση και τη θεραπεία της νεανικής παραβατικότητας. Η διεπιστημονική προσέγγιση είχε ως στόχο να αντιμετωπίσει τις διάφορες πτυχές των αναγκών των νέων, από την ψυχική υγεία έως την κοινωνική ένταξη. Η ένταξη ιερέων ως συμβούλων υπογραμμίζει τη σημασία της ηθικής και πνευματικής καθοδήγησης στη διαδικασία αποκατάστασης, αντανακλώντας τις κοινωνικές αξίες της εποχής. Η εστίαση στο να αντιμετωπίζεται κάθε αγόρι ως σημαντικό υπογραμμίζει τη δέσμευση για εξατομικευμένη φροντίδα και επανένταξη στην κοινότητα.

Τονίζεται η αφοσίωση του προσωπικού στους ρόλους του, η οποία είναι καθοριστική για την επιτυχία των προγραμμάτων αποκατάστασης. Η χρήση επιτροπών για τη μελέτη υποθέσεων και τη λήψη αποφάσεων υποδηλώνει μια συνεργατική και ολοκληρωμένη προσέγγιση. Η αναφορά των

ταινιών ως σημαντικό στοιχείο υποδηλώνει τη χρήση των μέσων ενημέρωσης ως εκπαιδευτικού ή θεραπευτικού εργαλείου, πιθανόν για ηθική διδασκαλία ή κοινωνικοποίηση και η έμφαση στην εργασία και την αναψυχή ως κρίσιμα συστατικά της αποκατάστασης υπογραμμίζει την εστίαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και στην εποικοδομητική χρήση του χρόνου.

Τα ευρήματα του Μπογδανόπουλου αντικατοπτρίζουν μια σημαντική στροφή από τιμωρητικές σε επανορθωτικές στρατηγικές. Οι παρατηρήσεις του σχετικά με τον ρόλο των πολυεπιστημονικών ομάδων, τις εξατομικευμένες προσεγγίσεις και τη σημασία της προετοιμασίας των ανηλίκων για την επιτυχή επανένταξη στην κοινωνία είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτες. Αυτές οι ιδέες θα ήταν καθοριστικές για τη διαμόρφωση των ιδεών και των πρακτικών του κατά την επιστροφή στην Ελλάδα και συντέλεσαν στην ευρύτερη κατανόηση των αποτελεσματικών μεθόδων. Οι λεπτομερείς περιγραφές του παρέχουν μια ζωντανή εικόνα των διαφόρων τύπων ιδρυμάτων αποκατάστασης ανηλίκων που επισκέφθηκε. Η ανάλυσή του προσφέρει πολύτιμες γνώσεις για τις πρακτικές και τις φιλοσοφίες αυτών των ιδρυμάτων κατά τη διάρκεια εκείνης της εποχής.

Η έμφαση στην εργασία, η σύνδεση με τη φύση και τις υπαίθριες δραστηριότητες αντανακλά μια καινοτόμο προσέγγιση και πιθανότατα συνέβαλε στη σωματική και ψυχική ευεξία των αγοριών. Το γεγονός ότι οι ποινές διέφεραν και μπορούσαν να συντομευθούν με βάση τη συμπεριφορά υποδηλώνει εστίαση στη θετική ενίσχυση και τροποποίηση συμπεριφοράς και όχι στην αυστηρή τιμωρία.

Εκτός από τη δασοκομία, η προσφορά δραστηριοτήτων όπως η ξυλουργική και η κηπουρική παρείχε επαγγελματικές δεξιότητες και διαφοροποίησε την εμπειρία των αγοριών. Η λιγότερη αυστηρή επιβολή κανόνων και η γενναιόδωρη στάση του προσωπικού απέναντι στην παραβίασή τους υποδηλώνουν εστίαση στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης και υπευθυνότητας αντί στην επιβολή αυστηρής πειθαρχίας. Ο θεσμός της Εθνικής Σχολής Προπονήσεων αντιπροσώπευε μια μέση λύση μεταξύ της ελευθερίας των ιδιωτικών σχολών κατάρτισης και της αυστηρότητας των αναμορφωτηρίων, εξισορροπώντας τις απαραίτητες εγκαταστάσεις με την πιο στενή επιτήρηση.

Οι παρατηρήσεις του Μπογδανόπουλου υπογραμμίζουν τη σημασία της εξέτασης των ατομικών αναγκών και περιστάσεων των παραβατών, καθώς και του αντικτύπου του περιβάλλοντος αλλά και της στάσης του προσωπικού στα αποτελέσματα της αποκατάστασης. Οι τελικοί προβληματισμοί και οι απόψεις του, όπως περιγράφονται στην έκθεσή του, προσφέρουν μια βαθιά και διορατική περίληψη των εμπειριών και των διδαγμάτων που αποκόμισε από τη μελέτη για τα συστήματα αποκατάστασης ανηλίκων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η προοπτική του χαρακτηρίζεται από ένα μείγμα θαυμασμού, φιλοδοξίας και ρεαλιστικής κατανόησης των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η πατρίδα του.

Η αντίθεση με την κατάσταση στην Ελλάδα είναι έντονη. Ο Μπογδανόπουλος αντιμετωπίζει με ειλικρίνεια την έλλειψη πόρων, τονίζοντας προκλήσεις όπως η ανεπαρκής ένδυση, οι ελλείψεις τροφίμων και η απουσία εγκαταστάσεων για γεωργία, δασοκομία και βιομηχανικά έργα. Παρά τους περιορισμούς των πόρων, δεσμεύεται να συνεχίσει την καλοσύνη και την αφοσίωση προς τα αγόρια υπό τη φροντίδα του στην Ελλάδα. Κατανοεί τη σημασία ενός υποστηρικτικού και περιποιητικού περιβάλλοντος στη διαδικασία αποκατάστασης. Ο Μπογδανόπουλος είναι ρεαλιστής στην προσέγγισή του για την εφαρμογή όσων έχει μάθει. Εκφράζει την προθυμία του να προσαρμόσει ιδέες που μπορούν να υλοποιηθούν χωρίς οικονομικούς πόρους και να αξιοποιήσει στο έπακρο τυχόν διαθέσιμες ευκαιρίες για βελτίωση. Πιστεύει ότι τα αγόρια Ελλήνων και Αμερικανών είναι ουσιαστικά ίδια στις ανάγκες τους, υποδηλώνοντας ότι οι προσεγγίσεις που παρατήρησε στις ΗΠΑ θα μπορούσαν να είναι αποτελεσματικές στην Ελλάδα, εφόσον υπάρχουν οι απαραίτητοι πόροι.

Οι προβληματισμοί του περικλείουν ένα ταξίδι που χαρακτηρίζεται από μάθηση, παρατήρηση και βαθιά δέσμευση για τη βελτίωση της ζωής των ανηλίκων παραβατών. Οι εμπειρίες του στις ΗΠΑ του προσέφεραν πολύτιμες γνώσεις και πρακτικές τις οποίες προσπάθησε να προσαρμόσει στο ελληνικό πλαίσιο, παρά τις σημαντικές προκλήσεις. Η έκθεσή του όχι μόνο ρίχνει φως στην κατάσταση της αποκατάστασης ανηλίκων στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, αλλά χρησιμεύει επίσης ως απόδειξη της διαρκούς σημασίας της συμπόνιας, της επινοητικότητας και της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της δικαιοσύνης ανηλίκων.

Ο Μπογδανόπουλος πίστευε ότι η φροντίδα, η αγάπη και η κατανόηση είναι απαραίτητες για την αποκατάσταση των μη προνομιούχων αγοριών και ότι με σωστή καθοδήγηση, σε συνδυασμό με ένα πρόγραμμα εργασίας και υγιούς ψυχαγωγίας, αυτά τα αγόρια θα εξελίσσονταν σε άξιους πολίτες. Πίστευε πως «δεν υπάρχει κακό παιδί», και πως αυτό ισχύει τόσο για τα ελληνικά όσο και για τα αμερικανικά παιδιά. Η φιλοσοφία του π. Flanagan, ότι «δεν υπάρχει κακό παιδί», παραμένει μέχρι σήμερα βασική αρχή για το Boys' Town. Αποτελεί μια παγκόσμια αρχή και ήλπιζε να την αποδείξει και στην Ελλάδα, όπως είχε αποδειχθεί στις ΗΠΑ από τον π. Flanagan. Άλλωστε, οι άνθρωποι στην Ελλάδα ήταν εξοικειωμένοι με το έργο του π. Flanagan μέσω των δύο ταινιών (1938, 1941) που είχαν δημιουργηθεί αρκετά χρόνια πριν για το Boys Town. Συνειδητοποίησε ότι το Boys' Town δεν ήταν απλά και μόνο ένα σωφρονιστικό ίδρυμα, και αυτό τον οδήγησε στη σκέψη ότι θα μπορούσε να εκσυγχρονίσει το αναμορφωτήριό τους χρησιμοποιώντας μερικές από τις μεθόδους που είχαν εφαρμοστεί στο εξαιρετικό ίδρυμα του π. Flanagan.

Η αφήγηση του με τη μορφή ημερολογιακών σημειώσεων μπορεί να θεωρηθεί ως πολιτιστικό τεχνούργημα στη σφαίρα των λαογραφικών σπουδών. Οι καταγραφές του ξεπερνούν την απλή παρατήρηση. Ενσαρκώνουν το πολιτιστικό και κοινωνικό ήθος της μεταπολεμικής εποχής, προσφέροντας παράλληλα την ευκαιρία της ατομικής παρουσίας του ιδίου και της αμοιβαίας αναγνώρισης (Young & Saver, 2001). Μέσα από το πρίσμα της λαογραφίας, η αφήγησή του δεν είναι απλώς ένα ιστορικό ντοκουμέντο αλλά και μια αποθήκη πολιτιστικών αξιών, πεποιθήσεων και πρακτικών που σχετίζονται με την αποκατάσταση ανηλίκων. Άλλωστε, η διαδικασία κατασκευής της ιστορίας δημιουργεί και τη δομή της μνήμης που θα περιέχει τον πυρήνα της ιστορίας για την υπόλοιπη ζωή μας (Schank, 1990) και η αφήγηση είναι παρούσα σε κάθε εποχή, σε κάθε τόπο, σε κάθε κοινωνία (Barthes, 1977). Η αφήγησή του οργανώνει το σύνολο της ανθρώπινης εμπειρίας του (Turner, 1996) μέσα από την οποία συγκροτεί τη γνώση που βιώνει (Bruner, 1991) με εκλογικευμένο τρόπο (Richardson, 1995). Αυτή η προοπτική επιτρέπει μια βαθύτερη κατανόηση των κοινωνικών ρευμάτων που επηρεάζουν τις προσεγγίσεις αποκατάστασης και τη μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών.

Τα ημερολόγια, όπως σημειώνει ο Anderson, εξυπηρετούν διττό σκοπό. Δεν είναι μόνο χρονολογικές καταγραφές γεγονότων αλλά και πλατφόρμες στοχαστικής σκέψης. Αυτή η διπλή φύση καθιστά τα ημερολόγια δυναμικά και εξελισσόμενα παρά στατικά έγγραφα. Η όψη εγγραφής σε πραγματικό χρόνο καταγράφει άμεσες αντιδράσεις και συναισθήματα, παρέχοντας ένα αυθεντικό στιγμιότυπο στιγμών και εμπειριών. Ωστόσο, όσο προχωρά ο καιρός, αυτές οι καταχωρήσεις γίνονται συχνά θέματα περαιτέρω προβληματισμού, προσφέροντας βαθύτερες γνώσεις. Τα ημερολόγια εξελίσσονται έτσι ώστε να ενσωματώνουν νέες προοπτικές και κατανοήσεις που μπορεί να προκύψουν πολύ μετά την αρχική καταγραφή. Αυτό τα καθιστά μια πλούσια πηγή για την ανάλυση πολύπλοκων φαινομένων, καθώς περικλείουν τόσο την αμεσότητα της εμπειρίας όσο και την εξέλιξη της σκέψης.

Τελικά, τα ημερολόγια είναι πολυδιάστατα εργαλεία. Μπορούν να έχουν και έχουν βρει χρήση σε πολλαπλές μορφές (Boud, 2001) ως παιδαγωγικά εργαλεία (Anderson, 2012). Χρησιμοποιούνται σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα για να διευκολύνουν τη μάθηση και τον προβληματισμό, ως μέσο πλούσιας, περιγραφικής συλλογής δεδομένων στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας (Janesick, 1999), όπως για τη λήψη πληροφοριών σχετικά με τα συναισθήματα κάποιου (Cohen, Manion, & Morrison, 2007), ως εργαλείο για τη μελέτη του βαθμού συνεργασίας μεταξύ των συμμετεχόντων (Bashan & Holsvlat, 2017) και ως μέρος μιας στοχαστικής μεταγνωστικής στρατηγικής που υποστηρίζει την ενδυνάμωση της κριτικής σκέψης, του επιχειρηματολογικού γραπτού λόγου και των ερευνητικών δεξιοτήτων (Gleaves, Walker, & Grey, 2007).

Η αφήγηση του Μπογδανόπουλου αντανακλά και διαμορφώνει τις στάσεις της κοινωνίας απέναντι στη νεανική παραβατικότητα και αποκατάσταση. Οι περιγραφές του για τις αλληλεπιδράσεις, τις πρακτικές αποκατάστασης και το κοινωνικό περιβάλλον των ιδρυμάτων που επισκέφθηκε αποκαλύπτουν τις υποκείμενες πολιτιστικές αφηγήσεις που ενημερώνουν τις κοινωνικές αντιδράσεις στους ανήλικους παραβάτες. Οι λαογραφικές μελέτες παρέχουν τα εργαλεία για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο αυτές οι αφηγήσεις, που συχνά είναι ριζωμένες στη συλλογική συνείδηση μιας κοινωνίας, επηρεάζουν την ανάπτυξη και την εφαρμογή πολιτικών για τη δικαιοσύνη ανηλίκων. Οι αφηγήσεις του Μπογδανόπουλου παρέχουν πληροφορίες για το πώς στοιχεία της λαογραφίας –όπως η λύτρωση (Eliade, 1959)· (Bauman, 1986), η μεταμόρφωση (Cambell, 1949) και η κοινοτική ενσωμάτωση– υφαίνονται στον ιστό των πρακτικών αποκατάστασης. Η αφηγηματική καταγραφή του αποκαλύπτει τις συμβολικές και τελετουργικές πτυχές των προγραμμάτων αποκατάστασης, όπως οι τελετές μετάβασης, οι συνεδρίες αφήγησης και οι τελετές επανένταξης στην κοινότητα.

Μεταξύ των υπολοίπων, οι παραβατικοί νέοι εισερχόμενοι σε ένα σωφρονιστήριο ανηλίκων βρίσκονται σε μια μεθοριακή κατάσταση. Αυτά τα στοιχεία είναι ζωτικής σημασίας στη διαδικασία αποκατάστασης και επανένταξης ανηλίκων παραβατών, καθώς έχουν απήχηση με βαθιά πολιτιστικές αξίες και πεποιθήσεις. Σύμφωνα με τον Victor Turner (Turner V. , 1969), η οριακότητα είναι μια σημαντική ανθρωπολογική θεωρία που μπορεί να προσφέρει βαθιές γνώσεις για την κατανόηση των εμπειριών παραβατών νεαρών που εισέρχονται σε ένα κέντρο κράτησης ανηλίκων. Η μεθοριακότητα εδώ, που αρχικά αναπτύχθηκε για να περιγράψει τελετουργίες μετάβασης στις παραδοσιακές κοινωνίες, αναφέρεται σε μια μεταβατική φάση όπου τα κανονικά όρια και οι δομές διαλύονται προσωρινά, οδηγώντας σε μια κατάσταση ασάφειας και αποπροσανατολισμού. Αυτή η έννοια μπορεί να εφαρμοστεί στους παραβατικούς νέους με διάφορους τρόπους:

Μεταβατική φάση: Όταν οι παραβατικοί νέοι εισέρχονται σε ένα κέντρο κράτησης ανηλίκων, βρίσκονται σε μια μεθοριακή φάση, μεταβαίνοντας από τη μια κατάσταση (ελευθερία και ζωή σε ένα οικείο περιβάλλον) σε μια άλλη (κράτηση και δομημένη θεσμική ζωή). Αυτή η μετάβαση συχνά περιλαμβάνει την απώλεια προηγούμενων ενδείξεων ταυτότητας (όπως προσωπική ενδυμασία ή ελευθερία κινήσεων) και την προϋπόθεση νέων (όπως στολές ή αυστηρά ωράρια), αντανακλώντας τον αποπροσανατολισμό και την ασάφεια που χαρακτηρίζει την οριακή κατάσταση.

Απώλεια κατάστασης και ασάφεια: Κατά την άποψη του Turner, η μεθοριακή φάση είναι μια περίοδος ασάφειας και αβεβαιότητας. Για τους παραβατικούς νέους, αυτό μεταφράζεται σε απώλεια θέσης – δεν είναι πλέον απλώς φοιτητές, παιδιά ή φίλοι· γίνονται τρόφιμοι. Οι προηγούμενοι κοινωνικοί τους ρόλοι και θέσεις αναστέλλονται. Αυτή η απώλεια θέσης μπορεί να οδηγήσει σε σύγχυση και αβεβαιότητα σχετικά με την ταυτότητα και τον ρόλο τους στην κοινωνία.

Ο Turner συζητά επίσης την έννοια του *communitas* - μια αίσθηση συντροφικότητας και κοινότητας που προκύπτει σε οριακές φάσεις. Στα κέντρα κράτησης, οι νέοι μπορεί να δημιουργήσουν δεσμούς μεταξύ τους λόγω των κοινών τους εμπειριών. Αυτό το *communitas* μπορεί να είναι πηγή υποστήριξης, αλλά μπορεί επίσης να ενισχύσει παραβατικές ταυτότητες και συμπεριφορές εάν δεν καθοδηγηθεί σωστά. Η οριακή φάση, σύμφωνα με τον Turner, δεν είναι απλώς μια περίοδος αταξίας. Είναι επίσης μια ευκαιρία για μεταμόρφωση. Για τους παραβατικούς νέους, ο χρόνος παραμονής σε ένα κέντρο κράτησης μπορεί να είναι μια περίοδος προβληματισμού και αλλαγής. Με κατάλληλες παρεμβάσεις και υποστήριξη, αυτή η οριακή φάση μπορεί να οδηγήσει σε θετική προσωπική ανάπτυξη και εξέλιξη.

Τέλος, η μεθοριακότητα αφορά την επανένταξη στην κοινωνία με ένα νέο καθεστώς. Ο απώτερος στόχος για τους παραβατικούς νέους σε ένα κέντρο κράτησης είναι η επανένταξή τους στην κοινωνία, ενδεχομένως με μια νέα ταυτότητα ως μεταρρυθμισμένα άτομα. Αυτή η διαδικασία μπορεί να είναι περίπλοκη, καθώς απαιτεί από τους νέους να περιηγηθούν και να συμβιβάσουν τις εμπειρίες τους στον οριακό χώρο του κέντρου κράτησης με τις προσδοκίες και τα πρότυπα της ευρύτερης κοινωνίας.

Οι εμπειρίες του Μπογδανόπουλου στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο τον εξέθεσαν σε διαφορετικά πολιτιστικά πλαίσια όπου η λαογραφία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της δημόσιας και θεσμικής αντίληψης για την νεανική εγκληματικότητα. Η αμερικανική και βρετανική λαογραφία, γεμάτη με αφηγήσεις ηρώων, κακών και ηθικών παραμυθιών, επηρέασε σημαντικά τις συμπεριφορές της κοινωνίας απέναντι στη νεολαία και το έγκλημα (Dorson, 1959). Αυτές οι αφηγήσεις συχνά παρέχουν ένα πλαίσιο μέσω του οποίου οι κοινότητες ερμηνεύουν τη συμπεριφορά των ανηλίκων, αποδίδουν ηθικές αξίες και διατυπώνουν απαντήσεις. Οι παρατηρήσεις του Μπογδανόπουλου και οι επακόλουθες ερμηνείες αυτών των αφηγήσεων, όπως τεκμηριώνονται στις αναφορές του, προσφέρουν μια ανεκτίμητη προοπτική για το πώς τα βαθιά ενσωματωμένα λαογραφικά στοιχεία ενημερώνουν τις κοινωνικές προσεγγίσεις για τη δικαιοσύνη ανηλίκων.

Το ταξίδι του Μπογδανόπουλου αποκάλυψε μια ποικιλία μεθόδων αποκατάστασης που ήταν περίπλοκα συνδεδεμένα με τις λαογραφικές παραδόσεις των αντίστοιχων πολιτισμών τους. Οι αμερικανικές προσεγγίσεις στην αποκατάσταση, για παράδειγμα, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι επηρεάζονται από λαογραφικά θέματα λύτρωσης και μεταμόρφωσης, ευθυγραμμισμένα με ευρύτερες πολιτιστικές αφηγήσεις προσωπικής ανάπτυξης και ανθεκτικότητας (Erikson, 1966)· (Miller & Rollnick, 2002). Αντίθετα, οι βρετανικές προσεγγίσεις μπορεί να έχουν ενημερωθεί από το μοναδικό σύνολο πολιτιστικών παραμυθιών τους, δίνοντας έμφαση στην ανθεκτικότητα, τη δικαιοσύνη και τη μεταρρύθμιση (Briggs, 1970)· (Raynor & Gwen, 2005). Η ανάλυση των λεπτομερών αφηγήσεων του Μπογδανόπουλου επιτρέπει μια βαθύτερη κατανόηση του πώς η πολιτιστική λαογραφία διαμορφώνει τις πρακτικές αποκατάστασης και ενημερώνει την ανάπτυξη συστημάτων δικαιοσύνης ανηλίκων.

Με την επιστροφή του στην Ελλάδα, ο Μπογδανόπουλος βρέθηκε αντιμέτωπος με την πρόκληση να ενσωματώσει τις διεισδύσεις του γνώσεις με το τοπικό πολιτιστικό και λαογραφικό πλαίσιο. Η ελληνική λαογραφία, με την έμφαση στην τιμή, την κοινότητα και την ηθική αρετή, πιθανότατα επηρέασε την προσέγγισή του στην αποκατάσταση των ανηλίκων (Herzfeld, 1986)· (Cambell J. K., 1964). Αυτή η ενότητα εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο Μπογδανόπουλος περιηγήθηκε στην αλληλεπίδραση μεταξύ των παγκόσμιων πρακτικών αποκατάστασης και της ισχυρής επιρροής της τοπικής λαογραφίας, με στόχο τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού και πολιτιστικά συντονισμένου συστήματος δικαιοσύνης ανηλίκων στην Ελλάδα.

Σχετικές Σύγχρονες Κοινωνιολογικές Θεωρίες

Η τελευταία ενότητα της μελέτης ξεκινά με τη διερεύνηση του τρέχοντος τοπίου της κοινωνιολογικής έρευνας, εστιάζοντας σε θέματα σχετικά με τη δικαιοσύνη ανηλίκων, την αποκατάσταση και την κοινωνική αλλαγή. Η σύγχρονη εποχή έχει δει εκτενείς συζητήσεις, ιδιαίτερα γύρω από τη διχοτόμηση των μεθόδων τιμωρίας έναντι της αποκατάστασης για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας και τις ευρύτερες επιπτώσεις αυτών των προσεγγίσεων στις κοινωνικές δομές και την ατομική ανάπτυξη ((Sampson & Laub, 1993)· (Cullen & Johnson, 2017)).

Ένας βασικός τομέας εστίασης είναι οι θεωρίες της απόκλισης, οι οποίες επιδιώκουν να κατανοήσουν γιατί τα άτομα επιδίδονται σε συμπεριφορά παραβίασης κανόνων. Η θεωρία επισήμανσης, η οποία υποδηλώνει ότι η απόκλιση προκύπτει από αντιδράσεις της κοινωνίας σε ορισμένες συμπεριφορές, αποτελεί πρωταρχικό κριτήριο (Becker, 1963). Παράλληλα, η Θεωρία Κοινωνικού Ελέγχου, η οποία εξετάζει πώς οι σχέσεις και οι κοινωνικοί δεσμοί ενθαρρύνουν τη συμμόρφωση, παρέχει έναν εναλλακτικό φακό (Hirschi, 1969).

Η ιδέα του Erving Goffman για το Total Institutions προσφέρει πληροφορίες για το πώς η δομημένη θεσμική ζωή, όπως αυτή στα κέντρα κράτησης ανηλίκων, επηρεάζει την ατομική ταυτότητα και συμπεριφορά (Goffman, 1961). Αυτή η προοπτική είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση των μακροπρόθεσμων επιπτώσεων της ιδρυματοποίησης στη νεολαία. Ο ρόλος της κοινωνικοποίησης στη διαδικασία αποκατάστασης είναι ζωτικής σημασίας. Αυτό περιλαμβάνει την ανάλυση μοντέλων που δίνουν έμφαση στην κοινωνική μάθηση και τη συμμετοχή της κοινότητας (Bandura, 1977), αντιπαραβάλλοντας τις παραδοσιακές τιμωρητικές προσεγγίσεις.

Αυτή η μελέτη εμβαθύνει στην περίπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ των ιστορικών παρατηρήσεων του Ηλία Μπογδανόπουλου και των σύγχρονων κοινωνιολογικών θεωριών, προσφέροντας μια λεπτή κατανόηση της εξέλιξης των πρακτικών δικαιοσύνης ανηλίκων. Η ενσωμάτωση αυτών των στοιχείων είναι ζωτικής σημασίας για την ενσωμάτωση του τρόπου με τον οποίο οι ιστορικές εξελίξεις στην αποκατάσταση ανηλίκων ενημερώνουν και ενημερώνονται από τη σύγχρονη κοινωνιολογική σκέψη.

Το ταξίδι του Μπογδανόπουλου κατά την περίοδο 1946-1952 παρέχει μια πολύτιμη ιστορική εικόνα των πρακτικών αποκατάστασης ανηλίκων. Οι παρατηρήσεις του, που κυμαίνονται από δασικά στρατόπεδα έως αναμορφωτήρια στις Ηνωμένες Πολιτείες, έριξαν φως στις αποκαταστατικές προσεγγίσεις εκείνης της εποχής. Αυτές οι ιστορικές ιδέες έρχονται σε αντίθεση με τις σύγχρονες κοινωνιολογικές θεωρίες, όπως η Θεωρία Κοινωνικού Ελέγχου (Hirschi, 1969), η οποία υποστηρίζει ότι η παραβατική συμπεριφορά σχετίζεται αντιστρόφως με τη δύναμη των κοινωνικών δεσμών. Αυτή η θεωρία βοηθά στην εξήγηση της έμφασης στην ενσωμάτωση στην κοινότητα και στην εξατομικευμένη φροντίδα που παρατηρείται από τον Μπογδανόπουλο.

Η εξέλιξη των πρακτικών δικαιοσύνης ανηλίκων μπορεί να γίνει περαιτέρω κατανοητή μέσα από το πρίσμα της Θεωρίας Ετικετοποίησης του Edwin M. Lemert (Lemert, 1951), που επικεντρώνεται στον τρόπο που οι κοινωνικές ετικέτες μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν την ταυτότητα ενός ατόμου, προσφέρει ένα σημαντικό θεωρητικό πλαίσιο για την ανάλυση των ευρημάτων του Μπογδανόπουλου. Η ετικέτα του "παραβάτη" ή του "ανήλικου εγκληματία" μπορεί να οδηγήσει σε μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία, όπου τα νεαρά άτομα αναλαμβάνουν την ταυτότητα που τους έχει αποδοθεί από την κοινωνία (Becker, 1963).

Παράλληλα, η έννοια των «Συνολικών θεσμών» του Erving Goffman (Goffman, 1961) εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμικές δομές επηρεάζουν την ατομική ταυτότητα και συμπεριφορά. Αυτή η θεωρία μπορεί να εφαρμοστεί στα ευρήματα του Μπογδανόπουλου, καθώς οι ανήλικοι στα

κέντρα κράτησης βιώνουν συχνά μια μετασχηματιστική εμπειρία, όπου η ιδρυματική ζωή διαμορφώνει την αντίληψή τους για τον εαυτό τους και τον κόσμο.

Ακόμη, η έρευνα του Μπογδανόπουλου συνδέεται με την τρέχουσα κοινωνιολογική συζήτηση γύρω από την αποτελεσματικότητα των αποκαταστατικών μεθόδων σε σύγκριση με τις τιμωρητικές προσεγγίσεις (Sampson & Laub, 1993). Αυτός ο διάλογος είναι ιδιαίτερα σημαντικός στη σύγχρονη κοινωνιολογία, καθώς οι αποκαταστατικές προσεγγίσεις έχουν δείξει να προσφέρουν πιο βιώσιμες λύσεις για την αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας, ενισχύοντας την κοινωνική επανένταξη και μειώνοντας τα ποσοστά επανάληψης των εγκλημάτων (Kazemian, 2007).

Εν ολίγοις, η ενοποίηση αυτής της μελέτης των ιστορικών παρατηρήσεων του Μπογδανόπουλου με τις σύγχρονες κοινωνιολογικές θεωρίες και συζητήσεις παρέχει μια ολοκληρωμένη κατανόηση της εξέλιξης της δικαιοσύνης ανηλίκων. Όχι μόνο υπογραμμίζει τις ιστορικές πρακτικές στην αποκατάσταση ανηλίκων, αλλά επίσης εντοπίζει αυτές τις πρακτικές στις τρέχουσες κοινωνιολογικές συζητήσεις, συμβάλλοντας έτσι στον ευρύτερο ακαδημαϊκό διάλογο σχετικά με αποτελεσματικές στρατηγικές στα συστήματα δικαιοσύνης ανηλίκων.

Τέλος, η μελέτη συζητά τις επιπτώσεις αυτών των κοινωνιολογικών θεωριών για τις τρέχουσες πολιτικές δικαιοσύνης ανηλίκων. Εξετάζει πώς οι κοινωνικές αλλαγές έχουν επηρεάσει τις πρακτικές προσεγγίσεις για την αποκατάσταση των ανηλίκων, παρέχοντας γνώσεις για αποτελεσματική διαμόρφωση πολιτικής. Συμπερασματικά, αυτή η ενότητα στοχεύει να γεφυρώσει τις ιστορικές πρακτικές στην αποκατάσταση ανηλίκων με τις σύγχρονες κοινωνιολογικές θεωρίες και συζητήσεις, τονίζοντας τη σημασία του πλαισίου, της θεωρίας και της αλλαγής των κοινωνικών αξιών στη διαμόρφωση αυτών των πρακτικών (Turner V. W., 1974).

Αναφορές

- Addams, J. (1912). *Twenty Years at Hull-House*. New York: The Macmillan Company. Ανάκτηση από <https://digital.library.upenn.edu/women/addams/hullhouse/hullhouse.html>
- Anderson, J. (2012). Reflective journals as a tool for autoethnographic development. *Africa Education Review*, 9(3), σσ. 526-535.
- Anthony, P. M. (1977). *The Child Savers: The Invention of Delinquency*. University of Chicago Press.
- Artinopoulou, V. (2011). Restorative Justice in Greece: Ambitions and Prospects. Στο J. Shapland, G. Robinson, & A. Sorsby (Επιμ.), *Restorative Justice in Practice: Evaluating What Works for Victims and Offenders*. Routledge.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice-Hall.
- Barthes, R. (1977). Introduction to the Structural Analysis of Narratives. Στο R. Barthes, *Image-Music-Text* (S. Heath, Μεταφρ., σσ. 79-124). New York: Hill and Wang.
- Bashan, B., & Holsvlat, R. (2017). Reflective journals as a research tool: the case of student's teacher's development of teamwork. *Cogent Education*, 4(1), σσ. 1-15.
- Bauman, R. (1986). *Story, Performance and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*. New York: Cambridge University Press.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. London: Free Press Glencoe.
- Boud, D. (2001). Using journal writing to enhance reflective development. Στο L. Cohen, L. Manion, & K. Morrison (Επιμ.), *Research methods in education* (6 εκδ., σσ. 275-288). Abington: Routledge.

- Briggs, K. M. (1970). *A Dictionary of British Folk-Tales in the English Language*. Routledge & Kegan Paul.
- Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, 18(1), σσ. 1-22.
- Cambell, J. (1949). *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton University Press.
- Cambell, J. K. (1964). *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford University Press.
- Cheliotis, L. K. (2013). Behind the Veil of Philoxenia: The Politics of Immigration Detention in Greece. *European Journal of Criminology*, 10(6), σσ. 725-745.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6 εκδ.). Abington: Routledge.
- Cullen, F. T., & Johnson, C. L. (2017). *Correctional Theory: Context and Consequences*. Sage Publications.
- Dorson, R. M. (1959). *American Folklore*. University of Chicago Press.
- Eliade, M. (1959). *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. (W. R. Trask, Μεταφρ.) Houghton Mifflin Harcourt Inc.
- Erikson, K. T. (1966). *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*. Wiley.
- Feld, B. C. (1999). *Bad Kids: Race and the Transformation of the Juvenile Court*. Oxford University Press.
- Fleischer, H. (1995). *Στέμμα Και Σβάστικα. Η Ελλάδα Της Κατοχής Και Της Αντίστασης 1941-1944*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Gleaves, A., Walker, C., & Grey, J. (2007). Using digital and paper diaries for learning and assessment purposes in higher education: a comparative study of feasibility and reliability. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 32(2), σσ. 217-227.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. USA: Anchor Books.
- Greek Inspects Rehabilitation of Youths Here. (1947, February 6). *The Courier Journal*, 185(37), 7.
- Greek Visitor Has Plan For Boys' Home In Native Land. (1947, February 28). *Boys Town Times*, XXX(4), 1.
- Haed of Greek Boys Reformatory Studies Father Flanagan's methods. (1947, February 11). *Evening World-Herald*, 61(144), 4.
- Harris, B. (2004). *The Origins of the British Welfare State: Social Welfare in England and Wales, 1800-1945*. Palgrave Macmillan.
- Hendrick, H., & Welfare, C. (2003). *Child Welfare: Historical Dimensions, Contemporary Debate*. Policy Press.
- Herzfeld, M. (1986). *Ours Once More: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*. University of Texas Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley, Ca.: University of California Press.
- Janesick, V. J. (1999). A journal about journal writing as a qualitative research technique: History, issues and reflections. *Qualitative Inquiry*, 5(4), σσ. 505-524.
- Kazemian, L. (2007). Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), σσ. 5-27. doi:<https://doi.org/10.1177/1043986206298940>

- Lemert, E. M. (1951). Primary and secondary deviation. Στο E. Rubington, & M. S. Weinberg (Επιμ.), *The study of social problems: seven perspectives* (σσ. 192-195). New York: Oxford University Press.
- Mack, J. W. (1909). The Juvenile Court. *Harvard Law Review*, 23(2), σσ. 104-122.
- Maniadaki, K., Kakouros, E., & Karaba, R. (2009). History and Philosophy of the Juvenile Justice Systems. *Handbook of Social Justice*, σσ. 3-4.
- McCulloch, G. (2004). *Documentary Research in Education, History and the Social Sciences*. London and New York: Routledge Falmer.
- Miller, W. R., & Rollnick, S. (2002). *Motivational Interviewing: Preparing People for Change*. Guilford Press.
- Muncie, J. (2004). *Youth and Crime: A Critical Introduction*. Sage Publications.
- Peirce, C. S. (1958). *Selected Writings*. (P. P. Wiener, Επιμ.) New York: Dover.
- Peirce, C. S. (1959). *Collected Papers*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Plummer, K. (1983). *Document of Life: An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method*. London: George Allen & Unwin.
- Raynor, P., & Gwen, R. (2005). *Rehabilitation: Crime and Justice*. Palgrave Macmillan.
- Richardson, L. (1995). Writing-Stories: Co-authoring "The Sea Monster", a Writing-Story. *Qualitative Inquiry*, 1, σσ. 189-203.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Harvard University Press.
- Schank, R. C. (1990). *Tell me a story*. New York: Charles Cribner's Sons.
- Scott, J. (1990). *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*. Cambridge: Polity Press.
- Shaw, C. R. (1966). *The Jack Roller*. Chicago: University of Chicago Press.
- Snyder, H. N., & Sickmund, M. (2006). *Juvenile Offenders and Victims: 2006 National Report*. U.S. Department of Justice: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Tanenhaus, D. S. (2004). *Juvenile Justice in the Making*. Oxford University Press.
- Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1958). *The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Dover.
- Thompson, P. (2002). *Φωνές από το παρελθόν*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Turner, M. (1996). *The Literary Mind*. New Yoek: Oxford University Press.
- Turner, V. (1969). Liminality and Communitas. Στο V. Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (σσ. 358-374). Cornell University Press.
- Turner, V. W. (1974). *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Actiona in Human Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Young, K., & Saver, J. L. (2001). The Neurology of Narrative. *Substance* 30, *Special Issue: on the Origins of Fictions: Interdisciplinary Perspectives*, σσ. 72-84.
- Δερτιλής, Γ. Β. (2014). *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-190*. (Π. Σουλτάνης, Επιμ.) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κακάμπουρα, Ρ. (2011). Γραπτή Αυτοβιογραφία και προφορικές αφηγήσεις ζωής: το πρόβλημα της "αλήθειας". Στο *Ιστορίας μέριμνα, τιμητικός τόμος στον καθηγητή Γεώργιο Ν. Λεοντσίνη* (σσ. 463-470). Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Καπκίδη, Μ. (2017). Ηχητικά Τεκμήρια Βυζαντινής Μουσικής στη δισκογραφία του Γραμμοφώνου. *Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία, ΕΚΠΑ*. Αθήνα. Ανάκτηση από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoal/frontend/browse/1393578>
- Καπκίδη, Μ. (2020). Φώτης Κόντογλου – Ηλίας Μπογδανόπουλος: δύο υπέρμαχοι της μονοφωνικής εκκλησιαστικής μουσικής. *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 30, σσ. 241-281. doi:<https://doi.org/10.12681/byzsym.21970>
- Κυριακίδου, Μ. (2018). *The Historic Development of the Invasing Policies in Juvenile Delinquency Behaviour. The Function of the Educational Institutions and Correctional Units in Greece*. Florina: University of Western Macedonia.
- Μαρκεζίνης, Σ. Β. (1968). *Πολιτική Ιστορία Της Νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964*. Αθήνα: Πάπυρος.
- Μπούσχοτεν, Ρ. Β. (2001). Απαξίωση και αξιοποίηση των προφορικών μαρτυριών. Στο Χ. Ατζητάκη-Καψωμένου (Επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός πολιτισμός, Λαογραφία και ιστορία, συνέδριο στη μνήμη της Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος* (σσ. 160-161). Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τσιώλης, Γ. (2011). Δευτερογενής ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: μια ερευνητική στρατηγική συμβατή με την ποιοτική προσέγγιση;. Στο Ν. Σ. Γ. Τσιώλης, *Ερευνητικές Υποδομές και Δεδομένα στην Εμπειρική Κοινωνική Έρευνα. Ζητήματα Καταγραφής, Τεκμηρίωσης και Ανάλυσης Κοινωνικών Δεδομένων* (σσ. 129-159). Αθήνα: Κριτική.